

Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek

Sosyalist Siyasette Eleştiri, Özeleştiri ve Demokratik Kültür

Eleştiriye kaldıramayan bir hareket öğrenemez;
öğrenemeyen bir hareket dönüştüremez.

bilgimusterekleri.org

Ağustos 2026 · CC BY-SA 4.0

ADAMA

Bu kitap,

İmran Aydın'a

adanmıştır — yoldaşça eleştirmenin ve birlikte ilerlemenin bu sayfalarda anlatmaya çalıştığımız kültürünü, emeği ve duruşuyla bize öğretenlerden olduğu için.

ÖNSÖZ

GİRİŞ — Neden Bu Kitaba İhtiyaç Duyduk?

KISIM I — TEMELLER: ELEŞTİRİNİN FELSEFESİ VE ETİĞİ

BÖLÜM 1 — Eleştiri Nedir, Ne Değildir? Diyalektik Bir Temellendirme

BÖLÜM 2 — Yoldaşlık Nedir?

BÖLÜM 3 — Temel Düzeyde Demokrat Olmak Ne Demektir?

KISIM II — TARİHSEL KÖKLER

BÖLÜM 4 — 68'den 78'e: Tutku, Deneyim ve Tarihsel Koşullar

BÖLÜM 5 — Geçmişe Saygı, Fikirlerle Eleştiri

KISIM III — DİJİTAL ÇAĞ

BÖLÜM 6 — İnternet Çağında Yoldaşlık: Dijital Alan ve İletişim Etiği

KISIM IV — TEORİK YENİLENME

BÖLÜM 7 — Marksizmi Dondurmak mı, Geliştirmek mi?

BÖLÜM 8 — Bilgi Müşterekleri'nin Yöntemi ve Teorik Cephaneliği

BÖLÜM 9 — Teknoloji, Yapay Zekâ ve Değişen Kapitalizm

KISIM V — MEKANİZMALAR VE GELECEK

BÖLÜM 10 — Eleştiri ve Özeleştiri Mekanizmaları Olmadan Sosyalizm Olmaz

BÖLÜM 11 — Sağdan Sayımız Belliyken Birbirimizi Tüketmek

BÖLÜM 12 — Genç Yoldaşlara: Nasıl Bir Siyasal Kültür?

SONUÇ — Eleştiriden Büyüyen Özgürleşme

EK A — DEVRİMCİ TARTIŞMA ETİĞİ VE SAFSATALARDAN ARINMA KILAVUZU

EK B — KAVRAM SÖZLÜĞÜ

EK C — OKUMA REHBERİ

KÜNYE VE LİSANS

Sürüm 1.0.2 · Bu bir canlı belgedir; eleştiri ve katkılarla güncellenir.

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap, bir yazı masasında değil, bir tartışmanın içinde doğdu.

Başlangıç noktası, Bilgi Müşterekleri çevresinde uzun süredir konuştuğumuz bir yaraydı: politik yazışmalarda eleştirinin kişisel saldırıya dönüşmesi; bir düşünceye yöneltilen itirazın, düşünceyi savunanlarca kimliğe saldırı gibi karşılanması; en ufak eleştiriye katlanamayan, eleştireni hemen düşmanlaştıran bir iklimin — özellikle dijital mecralarda — giderek olağanlaşması. Önce bu sorunu adlandıran bir dosya kaleme aldık. Dosya büyüdü: eleştirinin etiği, yoldaşlığın tanımı, temel düzeyde demokrasi, 68-78 kuşağının mirası, internet etiği, teorik dayanaklarımız, teknoloji ve yapay zekâ çağında Marksist eleştiri... Ardından, genç yoldaşların elinin altında duracak pratik bir kılavuz hazırladık: tartışma etiği ve safsatalardan arınma rehberi. Kılavuzu paylaştığımızda verdiğimiz söz, bu kitabın da sözüdür: bu metinler canlı belgelerdir; gelen eleştirilerle güncellenecek, her sürümünde güçlenecektir.

Kitap, o dosyanın ve kılavuzun büyütülmüş, derinleştirilmiş, tek bütünlük içinde yeniden kurulmuş halidir. Beş kısımda ilerliyor: eleştirinin felsefesi ve etiği; tarihsel kökler; dijital çağ; teorik yenilenme; mekanizmalar ve gelecek. Sonunda, bağımsız bir el kitabı olarak da kullanılabilecek kılavuz ile bir kavram sözlüğü ve okuma rehberi yer alıyor.

Kimin için yazdık? Herkes için — ama önce genç yoldaşlar için. Mücadeleye yeni katılan, soru sormaktan vazgeçmemiş, “burada neden böyle tartışılıyor?” diye şaşırان insanlar için. Onlara söylemek istediğimiz özetle şudur: Şaşırmakta haklısınız; bu kültür böyle olmak zorunda değil; nasıl böyle olduğunun tarihsel bir açıklaması, nasıl değişeceğinin de somut bir yolu var. Bu kitap, o açıklama ve o yoldur — elimizden geldiğince.

Neyi yazmadık? İsim yazmadık, örgüt yazmadık, hesap görmedik. Kitaptaki bütün örnekler, yüzlerce benzer olaydan damıtılmış birleşik tablolardır; hiçbirisi tek bir kişiyi ya da yapıyı anlatmaz. Amacımız suçlu bulmak değil, hepimizin içinde yetiştiği bir kültürel biçimi anlamak ve aşmaktır — bu satırları yazanlar dahil, çünkü biz de o kültürün içinden geliyoruz ve bu kitap, aynı zamanda bir özeleştirmedir.

Bir borcumuzu da kaydedelim: Bu kitap kolektif bir emeğin ürünüdür — tartışmalarıyla, itirazlarıyla, düzeltmeleriyle metne emek veren herkesin. Ve ilk sürümüyle birlikte yeni bir borç hanesi açıyoruz: bundan sonraki katkılar, eleştiriler ve düzeltmeler, sonraki sürümlerde adlarıyla anılacak.

Kitabı, savunduğu ilkeyle bitirmeden önce, aynı ilkeyle açalım: Bu metin eleştirilmek üzere yazıldı. Yanlışımızı gösterin — teşekkür ederek düzelterek. Eleştirilerinizi ve katkılarınızı **bilgimusterekleri.org** üzerinden bekliyoruz.

Yoldaşça,

Bilgi Müşterekleri 2026 — Sürüm 1.0.2 — CC BY-SA 4.0

GİRİŞ — NEDEN BU KİTABA İHTİYAÇ DUYDUK?

Bir alaycı cümlenin ağırlığı

"Solcular zaten kendi aralarında kavga etmekten başka bir şey yapmaz."

Bu cümleyi hepimiz duyduk. Bir aile sofrasında, bir iş yerinde, bir taksi muhabbetinde, bir televizyon programında. Kimi zaman düşmanca söylenir, kimi zaman acıyarak; en çok da omuz silkerek. Ve her duyduğumuzda içimizde aynı sızı: öfkelenmek isteriz, çünkü cümle haksızdır — bu ülkenin sosyalistleri kavga etmekten başka çok şey yapmıştır; grev çadırlarında, depremin enkazında, mahkeme koridorlarında, en karanlık günlerde bu ülkenin onurlu sayfalarını onlar yazmıştır. Ama öfkemiz hep yarım kalır, çünkü cümle tümüyle de haksız değildir. Sosyal medyayı açtığımızda, bir yazının altındaki yorumları okuduğumuzda, bir toplantının nasıl dağıldığını hatırladığımızda biliriz: Egemen ideolojinin bu karalamasına malzemeyi kimi zaman kendi ellerimizle taşıyoruz.

Bu kitabı yazmak, bu yüzden, devrimci bir sorumluluk olduğu kadar içimizde derin bir burukluk yaratan bir zorunluluktur. Muhalif saflarda yaşanan her ilkesiz tartışma, her kişisel saldırı, her eleştiri tahammülsüzlüğü, o alaycı cümleye bir kanıt daha ekliyor. Bu tabloyla yüzleşmek üzücüdür. Fakat bizim geleneğimizin yöntemi — diyalektik — üzülmekle yetinmeye izin vermez; çelişkinin kökenine inmeyi ve onu dönüştürmeyi emreder. Bu kitap, o emrin gereğidir.

Tanıdık bir sahne

Sahneyi kuralım; hepimiz oynadık ya da izledik.

Bir yazı yayınlanır. Diyelim ki bir siyasi değerlendirmeye, bir tahlile, bir hareketin şu ya da bu pratiğine yönelik teorik bir eleştiri içermektedir. Yazı imzalıdır, gerekçelidir, kaynaklıdır; üslubu serttir belki, ama hedefi bir düşüncedir.

Cevap gecikmez. Fakat cevap, yazının tek bir cümlesiyle, tek bir teziyle, tek bir verisiyle ilgilenmez. Cevap, yazarın kendisiyle ilgilenir.

Önce **hakaret** gelir: yazar "haddini bilmez"dir, "kalemşor"dur, daha ağırlı da söylenir. Sonra **küçümseme**: "Bu yaşta, bu kadar okumuşlukla ancak bu kadar olur." Ardından **niyet okuma** devreye girer: "Bu yazı masum değil; belli ki birileri yazdırmış." Yazar gençse **kıdem silahı** çekilir: "Sen daha doğmamıştın, biz bu sokaklarda..." Yazar eskiyse **sicil dosyası** açılır: "Sen zaten şu tarihte şöyle yapmıştın, senden başka ne beklenir." Yazarın örgütsel konumu yoksa "**sen kimsin?**" sorusu sorulur; varsa, aidiyeti düşünsel doğruluğun ölçütü yapılır: "Bizden değilsin, o halde yanlışsın." Ve nihayet tartışma, en ekonomik biçimine ulaşır: "**Harekete saldırıyorsun.**"

Dikkat edilirse bu zincirde bir şey hiç yoktur: eleştirinin içeriği. Tezler cevapsız kalmıştır; ama tartışma "kazanılmıştır." Yazar ya susar, ya aynı silahlarla karşılık verir — ikinci durumda mahalle iki kampa bölünür, ekran görüntüleri dolaşıma girer, üç gün süren bir dijital kavganın sonunda kimse tek bir fikir öğrenmiş olmaz. İzleyenler arasındaki en genç, en meraklı, en umutlu insanlar ise sessizce bir şey öğrenmiştir: Burada soru sorulmuyor.

Bu bir görgü sorunu değildir

Bu kitabın ilk tezi şudur: Yukarıdaki sahne bir nezaket sorunu, bir üslup aksaklığı, birkaç huysuz insanın karakter kusuru değildir. Bu, doğrudan doğruya bir **siyasi örgütlenme ve düşünsel gelişme sorunudur** — ve maddi, tarihsel, çözümlenebilir kökleri vardır.

Eleştirinin susturulduğu yerde hata düzeltilemez; düzeltilemeyen hata birikir. Tartışmanın kişiselleştiği yerde teori gelişemez; gelişmeyen teori, değişen gerçekliğin karşısında dilsiz kalır. Gencin sorusunun azarla karşılandığı yerde kuşak devri gerçekleşemez; devri gerçekleşmeyen hareket, kendi geleceğini kendi eliyle kurutur. Ve bedel somuttur: eleştirel düşünen genç insanlar bu iklimde ya susmayı öğrenir, ya saflarımızdan uzaklaşır, ya da — en acısı — her şeye inancını yitirip burjuva nihilizminin kollarına sivrulür. Sayıca sınırlı olduğumuz, kendi aramızda "sağdan sayınca sayımız belli" dediğimiz bir tarihsel kesitte, bu kayıpları kaldıracabilecek hiçbir hareket yoktur.

Sorunun bir de ayna yüzü var. Kendi saflarında asgari demokratik kültürü kuramamış bir hareketin topluma söyleyebileceği söz de inandırıcılığını yitirir. İnsanlar bir hareketin vaat ettiği geleceği, o hareketin bugününe bakarak tartarlar. Üyesine tahammülü olmayanın halka tahammülü olacağına kimse inanmaz. Eleştiri kültürü, bu anlamda, bir iç mesele bile değildir; doğrudan doğruya kiteselleşmenin ve inandırıcılığın koşuludur.

Neden şimdi?

Bu sorun yeni değil; ama bu kitabın şimdi yazılmasının nedenleri var.

Birincisi, tartışmanın mecrası değişti. Sol içi tartışma, tarihinde ilk kez, ağırlıklı olarak herkese açık, kalıcı kayıt üreten ve hız dayatan bir ortamda — internette — yürüyor. Eskiden bir dernek odasında söylenip unutulmuş sert söz, bugün ekran görüntüsü olarak yıllarca dolaşıyor; eskiden on kişinin tanık olduğu kavgayı bugün on bin kişi izliyor. Sorun büyümedi belki, ama görünürlüğü ve kalıcılığı katlandı — ve göreceğimiz gibi, üzerinde tartıştığımız platformların sahipleri, kavgamızın büyümesinden para kazanıyor.

İkincisi, kuşaklar ilk kez bu kadar doğrudan karşılaşıyor. Sözlü tartışma kültüründe yetişmiş bir kuşak ile dijital yerli bir kuşak, aynı mecrada, aynı anda, aracısız tartışıyor. Bu karşılaşma büyük bir olanak — deneyim ile taze bakışın buluşması — ama kodlar uyuşmayınca büyük bir kırılma kaynağı da.

Üçüncüsü ve en önemlisi: dönem, kaybedecek insanımız olmadığı bir dönem. Örgütlenmenin her adımının bedel gerektirdiği, gencin siyasete mesafesinin zaten açıldığı bu koşullarda, saflarımıza gelen her insanın tartışma kültürümüz yüzünden uzaklaşması, telafisi olmayan bir israftır.

Kimi ve neyi eleştiriyoruz — kimi ve neyi eleştirmiyoruz

Baştan, en açık biçimde söyleyelim: Bu kitap hiçbir hareketi, hiçbir örgütü, hiçbir kuşağı ve hiçbir kişiyi hedef almıyor. Sayfalar boyunca örnekler okuyacaksınız; hiçbirinde isim yoktur ve hiçbir tek bir olayın anlatımı değildir — hepsi, hepimizin bildiği yüzlerce benzer olaydan damıtılmış birleşik tablolardır. Kendinizi ya da bir tanıdığınızı bir örnekte bulursanız, bilin ki kastedilen siz değilsiniz; kastedilen, hepimizin içinde yaşadığı bir kültürel biçimdir.

Ve bu satırları yazanlar da o kültürün dışında değildir. Biz de o tartışmalarda bulunduk; biz de zaman zaman öfkeyle yazdık, haksız damgalar vurduk, eleştiriye kişisel algıladık, susturulmaya sustuk ya da susturulmaya ortak olduk. Bu kitap, başkalarına kesilmiş bir ceza değil, aynaya bakma davetidir — ve ilk bakan biziz. Bu anlamda elinizdeki metin bir suçlama değil, bir **özeleştiri** metnidir.

Eleştirdiğimiz şey kişiler değil, bir tutumdur: düşünceyi dokunulmazlaştıran, eleştiriye düşmanlık sayan, tartışmayı kimlik savunusuna çeviren tutum. Bu tutum yaşlıda da görülür, gençte de; “eski tüfek”te de görülür, sosyal medya fenomeninde de. Kökleri — dördüncü bölümde ayrıntısıyla göstereceğimiz gibi — kişilerin karakterinde değil, tarihimizin nesnel koşullarında ve o koşulların bugüne devrettiği kültürel biçimlerde yatar. Koşullar anlaşılabilir; ama koşulları anlamak, sonuçlarını sürdürmenin mazereti değildir.

Kitabın tezi

Bu kitabın bütün bölümleri, tek bir tezin açılımıdır:

Bir düşüncenin eleştirilmesi, o düşünceye düşmanlık değildir. Eleştiriye bastırmak ise diyalektiği — yani Marksizmin kendi yöntemini — terk etmektir. Bu yüzden eleştiri kültürü ve temel demokratik davranış, sosyalist hareketin süsü değil, varlık koşuludur: Eleştiriye kaldıramayan bir hareket öğrenemez; öğrenemeyen bir hareket dönüştüremez.

Bu tez iki iddia içeriyor ve kitap boyunca ikisini de kanıtlamaya çalışacağız. Birincisi felsefidir: eleştiri, Marksist yöntemin dışından ithal edilmiş bir “medeni incelik” değil, diyalektiğin ta kendisidir; eleştiriye tahammülsüzlük, ne kadar keskin sloganlarla süslenirse süslenir, yöntemsel olarak Marksizmden bir sapmadır. İkincisi siyasidir: demokratik kültür, “ileride, uygun koşullarda” kurulacak bir lüks değil, bugünün örgütlenme ve kitleselleşme sorunudur; sosyalist geleceğin nüveleri, bugün kendi içimizde kurduğumuz ilişkilerde ya filizlenir ya çürür.

Yöntem ve harita

Yöntemimiz, konumuzun kendisinin emrettiği yöntemdir: tarihsel materyalist bilanço. Ahlaki vaaz vermeyeceğiz; sorunları kişilere değil koşullara bağlayacak, ama koşulları da kadere dönüştürmeyeceğiz. Her bölümde önce olguyu tarif edecek, sonra maddi köklerine inecek, sonra ne yapılabileceğini tartışacağız.

Kitap beş kısımdan oluşuyor.

Birinci Kısım temelleri düşüyor: Eleştiri nedir, ne değildir; yoldaşlık nedir; temel düzeyde demokrat olmak ne demektir? Bu üç bölüm, kitabın geri kalanının üzerinde yükseleceği kavramsal zemindir.

İkinci Kısım tarihe iniyor: 68 ve 78 kuşaklarının büyük tutkusu ile dönemin teorik sınırlarını aynı bilançoda değerlendiriyor; bugünkü tartışma kültürümüzün köklerini o yılların kaynak kıtlığında, pratiğin yakıcılığında ve uluslararası kampçılıkta arıyor; geçmişe saygı ile fikirlere eleştirinin nasıl bir arada var olabileceğini gösteriyor.

Üçüncü Kısım günümüzün tartışma mecrasına, dijital alana bakıyor: platform kapitalizminin öfkeden değer üreten mimarisi ile örgüt kültürümüzün hiyerarşisi aynı ekranda çarpışınca ne oluyor?

Dördüncü Kısım teorik yenilenmeyi işliyor: Marksizmi dondurmadan sürdürmek ne demektir; Gramsci'den Althusser'e, Brecht'ten İlyenkov ve Vygotsky'ye devam halkaları bize ne öğretiyor; Bilgi Müşterekleri hangi yöntemle ve hangi cephanelikle çalışıyor; teknoloji ve yapay zekâ çağında Marksist eleştiri nasıl güncel kalıyor?

Beşinci Kısım mekanizmalara ve geleceğe dönüyor: eleştiri-özeleştiri mekanizmaları nasıl kurulur ve nasıl bozulur; sayımızın belli olduğu koşullarda birbirimizi tüketmemek nasıl mümkün olur; ve genç yoldaşlara — bu kitabın asıl muhataplarına — nasıl bir siyasal kültür öneriyoruz?

Kitabın sonunda, bağımsız bir el kitabı olarak da kullanılabilecek bir ek yer alıyor: *Devrimci Tartışma Etiği ve Safsatalardan Arınma Kılavuzu* — eleştiri yaparken ve alırken uyulacak kurallar, sol içi tartışmaların en tanıdık safsataları ve yapıcı bir tartışma dilinin cümleleri.

Bir davet

Son bir söz. Bu kitap, savunduğu ilkeleri kendisine uygulamayı taahhüt eder. Eleştirilmek üzere yazılmıştır; son söz değil, tartışma davetidir. Yanlışımız gösterilirse düzelterek; haklı çıkan eleştiriye teşekkür edeceğiz; gelen katkılarla metni güncelleyeceğiz ve bunu açıkça belgeleyeceğiz. Okuduğunuz metin bir sürümdür, bir kutsal kitap değil.

Çünkü bütün kitap tek cümleye sığdırılacaksa, o cümle şudur: Eleştiri bir düşmanlık değil; yoldaşça bir omuz verme, safları sıklaştırma ve kolektif iradeyi arındırma eylemidir. Buyurun, ilk omzu siz verin.

KISIM I — TEMELLER: ELEŖTİRİNİN FELSEFESİ VE ETİĞİ

BÖLÜM 1 — ELEŞTİRİ NEDİR, NE DEĞİLDİR? DİYALEKTİK BİR TEMELLENDİRME

1.1 Eleştirinin felsefi soykütüğü: Kant'tan Hegel'e, Hegel'den Marx'a

"Eleştiri" kelimesi gündelik dilde yıpranmış bir kelimedir; çoğu zaman "kusur bulma", hatta "karalama" ile eş anlamlı kullanılır. Oysa kelimenin felsefe tarihindeki yükü bambaşkadır ve bu yükü bilmek, kitabın geri kalanını taşıyacak temeli kurar.

Modern felsefede eleştiri kavramına itibarını kazandıran, Aydınlanma'nın doruğundaki filozof Kant'tır. Kant üç büyük yapıtının üçünün de adına "eleştiri" kelimesini koydu — *Saf Aklın Eleştirisi* bunların ilkidir — ve kelimeye bugün bize gerekli olan ilk anlamını verdi: **Eleştiri, bir şeyi kötülemek değil, onun sınırlarını, dayanaklarını ve geçerlilik koşullarını sorgulamaktır.** Kant akli eleştirirken akli aşağılamıyordu; tam tersine, aklın neyi bilebileceğini ve neyi bilemeyeceğini titizlikle haritalandırarak onu temelsiz iddialardan koruyordu. Eleştirinin bu ilk anlamını akılda tutalım: eleştirmek, ciddiye almaktır. İnsan, önemsemediği şeyin sınırlarını haritalamaz.

Hegel bu mirası devraldı ve ona hareketi ekledi. Hegel'e göre düşünce, hazır doğruların depolanmasıyla değil, çelişkilerin içinden geçerek gelişir. Bir tez ortaya konur; tezin iç yetersizlikleri onun karşıtını doğurur; ikisinin çatışmasından, her ikisini de aşan ama ikisinin de doğruluk payını koruyan daha zengin bir kavrayış çıkar. Bu sürecin kalbindeki işlemin Türkçedeki en güzel karşılığı **aşarak korumaktır** — çünkü işlem üç şeyi aynı anda yapar: iptal eder, yukarı kaldırır ve muhafaza eder. Hegel'in bu kavramı, diyalektiğin bütün sırrını taşır: hiçbir gerçek ilerleme, eskiyi çöpe atmaz; onun doğru çekirdeğini koruyarak aşar.

Gündelik bir örnekle somutlayalım. Bir çocuk önce "bütün kuşlar uçar" diye öğrenir. Bir gün bir penguen görür. Şimdi iki seçeneği vardır: ya pengueni yok sayacak, "o kuş değildir" diyecektir — dogmatizmin yolu budur; ya da bilgisini yeniden kuracaktır: "Kuşların çoğu uçar, ama uçmak kuşluğun özü değilmiş." İkinci yolda çocuğun eski bilgisi çöpe gitmemiştir; içindeki doğru çekirdek — kuşların kanatlı, tüylü, yumurtlayan canlılar olduğu — korunmuş, yanlış genelleme ayıklanmış, kavrayış bir üst düzeye çıkmıştır. İşte aşarak koruma budur. Ve pengueni gösteren kişi — yani eleştiri — bu ilerlemenin motorudur. Penguensiz, çocuk hiç öğrenemezdi.

Marx, Hegel'in bu diyalektiğini devraldı ama onu gökten yere indirdi: çelişkiler yalnızca kavramlar arasında değil, maddi yaşamın, üretim ilişkilerinin, sınıfların arasındadır; ve eleştirinin görevi yalnızca dünyayı daha iyi kavramak değil, onu değiştirmektir. Genç Marx, 1843'te Arnold Ruge'ye yazdığı ünlü mektupta yeni derginin programını tek cümleyle koyar: **"var olan her şeyin acımasız eleştirisi — vardığı sonuçlardan korkmayan ve mevcut güçlerle çatışmaktan çekinmeyen bir eleştiri."** Dikkat edilsin: *her şeyin* eleştirisi. Marx bu programdan kendi kampını muaf tutmamıştır; aynı mektupta, dogmatik bir bayrak dikip "hakikat burada, diz çökün" demeyeceklerini, yeni ilkeleri dünyaya "işte hazır doğru" diye sunmayacaklarını da yazar. Marksizmin doğum belgesinde dogma yasağı vardır.

Bu programın ne kadar ciddi olduğunu görmek için Marx'ın başyapıtının kapağına bakmak yeter: *Kapital*'in alt başlığı "Ekonomi Politiğin **Eleştirisi**"dir. Marx, burjuva iktisadını karalayarak değil, en güçlü temsilcilerini — Smith'i, Ricardo'yu — en güçlü halleriyle ele alıp iç çelişkilerini açığa çıkararak aşmıştır. Ricardo'nun emek-değer teorisindeki doğru çekirdek korunmuş, tutarsızlıkları ayıklanmış, teori artı-değer kavramıyla bir üst düzeye taşınmıştır. *Kapital*, tarihin gördüğü en büyük aşarak koruma operasyonlarından biridir. Marksizm, kelimenin en tam anlamıyla, bir eleştiri geleneği olarak doğmuştur — eleştiriden korkan bir Marksizm, kendi doğum belgesini inkâr eder.

1.2 Kurucuların pratiği: polemik tarihinden dersler

Kurucular yalnızca eleştiri teorisi yapmadılar; ömürlerini polemiğin içinde geçirdiler. Bu pratiğe yakından bakmak öğreticidir — hem yapılacaklar hem de yapılmayacaklar açısından.

Marx'ın ilk büyük polemik yapıtlarından biri, Proudhon'un *Sefaletin Felsefesi*'ne karşı yazdığı *Felsefenin Sefaleti*'dir (1847). Başlıktaki iğneleme bile üslup hakkında fikir verir: Marx kibar bir tartışmacı değildi; alaycıydı, kesinti, rakibinin zayıf noktasına acımasızca yüklenirdi. Ama kitabı açan okur şunu görür: sayfalar boyunca Proudhon'un *tezleri* vardır — değer teorisi, işbölümü analizi, mülkiyet kavrayışı — ve her tez, iktisadi olgularla, tarihsel verilerle, mantıksal çözümlemeyle çürütülür. Üslup serttir; ama serdiği şey argümandır, dedikodu değil. Proudhon'un özel yaşamı, geçmişi, "aslında kime hizmet ettiği" kitapta yoktur.

Engels'in *Anti-Dühring*'i (1878) başka bir ders verir. Dühring, dönemin Alman sosyalist hareketinde hızla taraftar toplayan, kendinden son derece emin bir "sistem kurucusu"ydü. Engels aylarca oturup Dühring'in *bütün* sistemini — felsefesini, iktisadını, sosyalizm anlayışını — satır satır okudu ve satır satır cevapladı. Sonuç, Marksizmin en kapsamlı ders kitaplarından biri oldu; kuşaklar diyalektik materyalizmi bu polemikten öğrendi. Buradaki ders çift yönlüdür: Birincisi, ciddi eleştiri emek ister — Engels, çürütmek istediği adamı herkesten iyi okumuştü. İkincisi, iyi yapılmış bir eleştiri yıkıcı değil kurucudur; *Anti-Dühring*'ten geriye kalan Dühring'in enkazı değil, Marksizmin binasıdır.

Lenin'in ömrü polemikle geçti: Narodniklere karşı, "legal Marksistlere" karşı, Ekonomistlere karşı, Menşeviklere karşı, tasfiyecilere karşı, savaş döneminde sosyal-şovenlere karşı. *Bir Adım İleri, İki Adım Geri, Ne Yapmalı?*, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* — külliyyatın büyük parçası tartışma yazısıdır. Ve dikkat çekici olan şudur: Lenin'in en sert polemikleri, çoğu zaman en yakınındaki insanlarla yürüttükleridir — dün birlikte gazete çıkardığı, yarın yeniden aynı komitede çalışacağı insanlarla. Çünkü Lenin için tartışma kişisel husumet değil, çizgi mücadelesiydi; dün ayrıştığı Plehanov'dan öğrenmekten, yeri geldiğinde onu övmekten vazgeçmedi. Fikir ayrılığı, insan ilişkisini otomatik olarak imha etmiyordu.

Lenin'in pratiğinde bir başka ayrıntı, bugünkü tartışmalarımız için özellikle değerlidir: açıklık. Rus sosyal demokrasisinin iç tartışmaları — kongre tutanakları, hizip yazışmaları, karşılıklı eleştiri metinleri — büyük ölçüde yayınlanıyor, partinin tabanının ve giderek işçi kamuoyunun gözü önünde yürüyordu. *Bir Adım İleri, İki Adım Geri*, kapalı kapılar ardında fısıldanan bir hesaplaşma

değil, kongre tutanaklarına madde madde atıf yapan, okurun kendi yargısını kurabilmesi için veriyi önüne seren bir metindir. Bunun arkasında bir ilke vardır: polemiğin asıl muhatabı rakip değil, izleyendir. Tartışma, iki kişinin birbirini ikna etme girişimi olmaktan çok, izleyen binlerin eğitilme sürecidir — ve bu ancak tartışma açık, belgeli ve izlenebilir olursa mümkündür. Tartışmayı karartan, “aramızda kalsın” perdesine saran, belgeyi değil dedikoduyu dolaştıran kültür, tabanı eğitmekten vazgeçmiş demektir.

Geleneğin içinden bir örnek daha, belki en öğreticisi: Rosa Luxemburg ile Lenin. İkisi, devrimci hareketin en temel sorularında — parti örgütlenmesi, ulusal sorun, kitle grevi — yıllarca, yazılı ve alenen, hiç yumuşatmadan tartıştılar. Luxemburg, 1904’te Lenin’in örgüt anlayışını “aşırı merkeziyetçilik” diye eleştirdi; 1918’de, hapishane hücrelerinde, Rus Devrimi’nin bazı uygulamalarına — kurucu meclisin dağıtılmasına, basın kısıtlamalarına — itirazlarını kaleme aldı. Ve aynı metinlerde Bolşevikleri “cesaret edebilenler” diye selamladı, devrimi kayıtsız şartsız savundu. Onun kaleminden çıkan, sonradan bu kitabın da ilkelerinden biri olacak uyarı tam bu bağlamdadır: özgürlük, farklı düşünenin de özgürlüğüdür — yoksa özgürlük değil, imtiyazdır. Luxemburg’un mirası iki şeyin bir arada mümkün olduğunun kanıtıdır: en keskin eleştiri ile en derin bağlılık. Devrimi savunmak için eleştiriye susturmak gerekmez; Luxemburg ikisini aynı sayfada yaptı.

Dürüstlük, geleneğimizin gölgesini de görmemizi gerektirir. Klasiklerin polemiklerinde bugün savunamayacağımız öğeler de vardır: “dönek”, “hain”, “uşak” gibi damgaların cömertçe dağıtıldığı, rakibin yalnızca fikrinin değil kişiliğinin de hırpalandığı sayfalar az değildir. Bunu söylemek klasiklere saygısızlık değildir; tam tersine, bu kitabın savunduğu ilkenin gereğidir — geçmişe saygı, fikirlere ve pratiklere eleştiri. Kurucalardan devralacağımız şey polemiğin her jesti değil, yöntemidir: rakibini oku, tezini ciddiye al, olguyla ve mantıkla cevapla. Damgalama kültürü ise, göreceğimiz gibi, geleneğin gücü değil, hastalığıdır — ve yirminci yüzyılda bu hastalığın faturası çok ağır ödenmiştir.

1.3 Eleştiri diyalektiğin motorudur — bastırmak yöntemi terk etmektir

Şimdi kitabımızın felsefi temel tezini açıkça kurabiliriz.

Marksist felsefede diyalektik, nesnelerin ve düşüncelerin durağan olmadığını, iç çelişkileri aracılığıyla hareket ettiğini ve geliştiğini öğretir. Hiçbir tahlil tamamlanmış değildir; her tez, kendi eksiklerini ve tek yanlılıklarını içinde taşır. Bu, tezlerin değersiz olduğu anlamına gelmez — tam tersine, gelişmeye muktedir oldukları anlamına gelir. Ama gelişmenin bir mekanizmaya ihtiyacı vardır: çelişkiyi açığa çıkaracak, tek yanlılığı gösterecek, pengueni işaret edecek bir faaliyete. O faaliyetin adı eleştiridir. **Eleştiri, diyalektiğin olumsuzlama momentidir; düşüncüyü senteze taşıyan motordur.** Eleştirisiz düşünce, motoru sökülmiş araç gibidir: görkemli durabilir, ama gidemez.

Bu tanımdan, kitabın en önemli sonucu çıkar: Bir düşüncenin eleştirilmesini “saldırı”, “küfür”, “harekete düşmanlık” olarak algılamak, yalnızca kaba bir davranış değildir; **doğrudan doğruya diyalektiğin ve tarihsel materyalizmin reddidir.** Eleştiriye bastıran kişi, o an ne kadar keskin

sloganlar kullanıyor olursa olsun, yöntemsel olarak Marksizmin dışına düşmüştür. Çünkü Marksizmden dogmayı, yani sorgulanamaz doğruyu talep etmektedir — ve Marksizm, doğuşu gereği, dogma tanımaz.

Düşünceyi kutsallaştırmanın, onu eleştiriden muaf tutmanın yapısal bir benzeri vardır ve bu benzerliği adlandırmaktan çekinmeyeceğiz: **teolojik dogmatizm**. Yapısal karşılaştırma çarpıcıdır. Dogmatik dinselilikte sorgulanamaz kutsal metin vardır; dogmatik siyasette ezberlenmiş, tartışılmaz “temel metinler” vardır — okunmaktan çok alıntılanan. Dogmatik dinselilikte metni yorumlama tekeli elinde tutan bir ruhban katmanı vardır; dogmatik siyasette “teoriyi” yorumlama yetkisi kıdeme ve konuma bağlanır. Dogmatik dinselilikte sorgulayan kişi aforoz edilir; dogmatik siyasette eleştiren kişi “ihanet”le damgalanıp cemaatin dışına itilir. Ve her ikisinde de iman, kanıtın yerine geçer: “İnanmıyorsan bizden değilsin.”

Dogmatik yapının bir de gündelik işleyişi vardır ve onu da tanımak gerekir: **iman sınavı**. Dogmatik ortamda tartışma, bir doğruyu arama faaliyeti olmaktan çıkıp bir sadakat gösterisine dönüşür. Sorulan soru “ne düşünüyorsun?” değil, “bizden misin?” sorusudur; ve her tartışma, bu soruya verilmiş örtük bir cevap olarak okunur. Doğru pozisyonu savunmak yetmez — doğru tonda, doğru sözcüklerle, doğru isimleri anarak, doğru isimlere mesafe koyarak savunmak gerekir. En küçük sapma — “ama” ile başlayan bir cümle, yanlış kişiden yapılmış bir alıntı, beklenen öfkenin gösterilmemesi — aidiyetin sorgulanmasına yeter. Böyle bir ortamda insanlar düşünmeyi değil, düşünüyor gibi yapmayı öğrenir; asıl zihinsel enerji, tahlile değil, tahlilin nasıl karşılanacağını hesabına harcanır. Dördüncü bölümde bu mekanizmanın tarihimizdeki köklerini — düşüncenin kamp aidiyetiyle kimikleşmesini — ayrıntısıyla ele alacağız.

Bu karşılaştırmayı alay etmek için yapmıyoruz — dindar insanlarla değil, dogmatizmin yapısıyla uğraşıyoruz. Söylemek istediğimiz şudur: Düşünceyi eleştiriden muaf tutma refleksi, sosyalizme ait bir şey değildir; sınıflı toplumların en eski ideolojik biçimlerinden sol saflara sızmış bir kalıntıdır. Devrimcilik iman değil, yöntemdir. Kutsal metni olan, ruhbanı olan, aforozu olan bir “Marksizm” — adı ne olursa olsun — Marksizm değildir; başka ve çok daha eski bir şeydir.

1.4 Düşünce ile kişi: ayrımların ayrımı

Buraya kadar eleştirinin ne olduğunu kurduk. Şimdi ne olmadığını, aynı titizlikle kurmalıyız — çünkü pratikte bütün kazalar bu sınırdan olur.

Temel ilke tek cümledir: **Eleştirinin nesnesi söylenendir, söyleyen değil**. “Bu tahlil yanlıştır, çünkü şu olguyu ısıtıyor” cümlesi eleştiridir. “Sen zaten hep böyleydin” cümlesi eleştiri değildir; konuyu değiştirmektir — tartışmanın nesnesini tezden insana kaydırmaktır. Politik tartışmanın öznesi, mümkün olan her durumda, iddia, kanıt, yöntem ve sonuçlar olmalıdır; kişiler, niyetler, siciller, aidiyetler değil.

Bu temel ilkedan dört ikiz ayrım türer. Her birini, pratikte nasıl karıştırıldığını göstererek işleyelim.

Sert eleştiri, saygısız eleştiri değildir. Sertlik içeriğin özelliğidir; saygı, kişiye yönelik tutumun. “Bu yazının merkezi tezi temelsizdir ve yazı baştan sona bu temelsiz teze yaslanmaktadır” — bu çok sert bir cümledir ve tamamen meşrudur. “Bu zırvaları ancak senin gibi biri yazabilirdi” — bu cümledeki sorun sertlik değil, hedeftir. İlki bir metni yıkar; ikincisi bir insanı hedef alır. Karıştırmanın iki yönü de zararlıdır: sertliği hakaret sanan, meşru eleştiriye susturur; hakareti sertlik sanan, kendi kabalığına ilke süsü verir. Bir tez yerle bir edilebilir — ve bunu yapan kişi, muhatabının insanlık onuruna dokunmamış olabilir. Usta polemiğin tanımı budur.

Siyasi polemik, kişisel saldırı değildir. Polemiğin hedefi bir çizgidir, bir tahlildir, bir pratiktir. “Bu çizgi kitlelerden kopuşa götürür” bir polemik cümlesidir. “Bu adam bozguncunun tekidir” bir saldırı cümlesidir. Aradaki fark küçük görünebilir; değildir. Birincisi cevaplanabilir — çizgiyi savunan, kitle bağını gösteren verilerle çıkar gelir. İkincisi cevaplanamaz — “bozguncu” damgasına karşı savunma yoktur, çünkü ortada çürütülecek bir iddia yoktur; yalnızca yapışan bir sıfat vardır. Cevaplanabilirlik, meşru eleştirinin turnusoludur: eğer muhatabın rasyonel bir cevap vermesi mümkünse eleştiridir; mümkün değilse damgadır.

Karşı çıkmak, düşmanlık değildir. Bu ayrımın klasik formülasyonu Mao’ya aittir: halk içindeki çelişkiler ile düşmanla aramızdaki çelişkiler farklı niteliktedir ve farklı yöntemler gerektirir. Yoldaşlar ve dostlar arasındaki fikir ayrılığı, ikna, tartışma ve eğitimle işlenir; sınıf düşmanı ile çelişki, mücadeleyle. İki çelişki türünü karıştıran, yoldaşını düşman hukukuyla yargılamaya başlar — ve bu, örgütlü yaşamın en yıkıcı hastalığıdır. Bir hareketin iç tartışmasında “düşman” kelimesinin ve düşmana özgü araçların — teşhir kampanyası, itibarsızlaştırma, tecrit — belirttiği an, alarm anıdır. İkinci bölümde yoldaşlığı işlerken bu ayrıma döneceğiz.

Bu ayrımların pratikte nasıl çalıştığını görmek için küçük bir çeviri alıştırması yapalım. Tartışmalarda duyduğumuz cümleleri alıp, aynı itirazın meşru biçimine çevirelim. “Sen bu işlerden anlamazsın” → “Bu tahlil, alanın şu temel verisini gözden kaçırıyor.” “Yine bildiğin teraneler” → “Bu tez daha önce şu yazıda savunulmuştu; o günkü itirazlar hâlâ cevapsız.” “Kimin değirmenine su taşıdığının farkında mısın?” → “Bu önerinin pratik sonucu, şu güçlerin işine yarar; bunu hesaba kattın mı?” Fark edilecektir: her çeviride kaybolan şey hakaret, kazanılan şey *cevaplanabilirlik*dir. Çevrilmiş cümlelerin hepsine rasyonel bir cevap verilebilir — belki de verilecek ve itiraz çürüyecektir; ama tartışma yaşamış olur. Çevrilmemiş cümleler ise tartışmayı doğmadan öldürür. Bir tartışmanın kalitesini ölçmenin en hızlı yolu, cümlelerinin kaçının bu çeviriye ihtiyaç duymadan kurulduğuna bakmaktır.

Eleştirilmek, saldırıya uğramak değildir. Madalyonun öbür yüzü. Eleştirilen kişinin kendini savunma hakkı elbette vardır — eleştiri hakkının simetriğidir bu. Ama savunma da aynı kurala tabidir: teorik düzlemde kalmak. Eleştiriye cevap eleştiridir; karşı-hakaret, karşı-damga, karşı-sicil değil. “Bana saldırıyorlar” cümlesi, çoğu zaman, “tezlerime cevabım yok” cümlesinin tercümesidir — ve bunu ilk fark eden, izleyenler olur.

1.5 Hatalı eleştirinin bile hakkı vardır

Şimdi kitabın belki en az kabul gören, bu yüzden en önemli ilkesine geliyoruz. Yukarıdaki ayrımlar kabul edildikten sonra bile şu itiraz gelir: “Peki ama bu eleştiri *yanlış*. Bilgisizce yazılmış. Haksız. Çarpıtıyor. Buna da mı katlanacağız?”

Evet. Ve “katlanmak” doğru kelime bile değil: yanlış eleştiri, doğru işleyen bir düşünce ortamının normal ve *gerekli* parçasıdır.

Önce hakkın gerekçesi. Bir eleştirinin doğru mu yanlış mı olduğu, ancak ifade edildikten ve tartışıldıktan *sonra* bilinebilir. “Yalnızca doğru eleştiri konuşulabilir” kuralı, doğruluğun tartışmadan önce ve tartışmasız bilindiğini varsayar — yani tartışmayı baştan gereksiz ilan eder. Bu kuralın pratikteki anlamı şudur: eleştirinin doğruluğuna kim karar veriyorsa, konuşma iznine de o karar verir. Böyle bir düzenin adı eleştiri kültürü değil, sansürdür — ve sansürün ilk kurbanı, her zaman, sansürcünün duymak istemediği doğrulardır.

Sonra hakkın faydası. Bilimin tarihi, büyük ölçüde yanlış tezlerin ve yanlış itirazların tarihi olarak da okunabilir. Her kuşağın bilim insanları, sonradan yanlışlanan itirazlarla boğuşarak teorilerini sağlamlaştırdılar; yanlış itiraz, doğru teoriyi çalıştıran zorunlu dirençtir. Einstein’a atfedilen ünlü cevap, bu ilişkinin en zarif özetidir: Görelilik kuramına karşı “Einstein’a Karşı Yüz Yazar” başlıklı bir derleme yayınlandığında Einstein’ın tepkisi şu olmuştu — “Haksız olsaydım, bir tane yeterdi.” Doğruluğuna güvenen düşünce, itirazın sayısından da sertliğinden de korkmaz; itirazı, kendini kanıtlayacağı bir sınav olarak karşılar.

Aynısı teorimiz için de geçerlidir: Marksizmin en parlak metinleri, yanlış tezlere verilen cevaplardır. Dühring haklı olduğu için değil, *cevaplanmaya değer ölçüde etkili bir yanlış* olduğu için *Anti-Dühring*’e vesile oldu. Bernstein’in revizyonizmi — kapitalizmin krizlerini aştığı, sosyalizme reformlarla varılacağı tezi — yanlıştı; ama bu yanlış açıkça ortaya konup tartışılabildiği için Rosa Luxemburg *Sosyal Reform mu Devrim mi?*’yi yazdı ve devrimci teori, reformizmle arasındaki sınırı o güne dek görülmemiş bir netlikle çizdi. Bernstein susturulsaydı, bu netlik kazanılamazdı; tezleri örgüt kararıyla yasaklanır ama zihinlerde cevapsız yaşamaya devam ederdi. Yanlış eleştiri, doğrunun daha derin gerekçelendirilmesini kışkırtır; çürütülen her itiraz, tezi güçlendirir. Yanlış eleştiriden gerçekten zarar gören tek düşünce türü vardır: savunulamayan düşünce.

Buradan pratik kural çıkar. Yanlış eleştiriye verilecek cevabın kalıbı bellidir: **“Eleştirinin şu kısmı, şu nedenle yanlıştır.”** Verilmeyecek cevabın kalıbı da bellidir: **“Senin böyle konuşmaya hakkın yok.”** Birinci cevap tartışmayı ilerletir ve çoğu zaman eleştireni eğitir — bilgisizce eleştiren insan, ciddiye alınarak cevaplandığında öğrenir ve bir dahaki eleştirisi daha nitelikli olur. İkinci cevap ise tartışmayı bitirir ve çoğu zaman insanı da bitirir: hakkı elinden alınan kişi ya susar ya düşmanlaşır. Birinci cevap bir yoldaş kazandırır; ikincisi bir küskün ya da bir hasım üretir.

Ve simetri, bir kez daha, açıkça: **Eleştiri hakkı, hakaret ruhsatı değildir.** Eleştirenin de küfretme, aşağılama, damgalama, itibar suikastı yürütme hakkı yoktur. Hatalı eleştirinin dokunulmazlığı *içeriğine* ilişkindir — üslubundaki şiddete değil. “Ben eleştiriyorum” bayrağı altında hakaret eden

kişi, eleştiri kültürünü savunmuyor, onu kirletiyordur; ve bu kirletme, eleştiri düşmanlarının eline en sevdikleri kozu verir: “İşte, eleştiri dedikleri bu.”

1.6 Eleştirisizliğin bedeli: dört aşamalı çürüme

Peki eleştiri gerçekten bastırılırsa ne olur? Süreç o kadar düzenli işler ki, aşamalarını bir yasa gibi yazmak mümkündür.

Birinci aşama: hata birikir. Her örgüt, her yayın, her önderlik hata yapar — bu bir kusur değil, faaliyetin doğasıdır. Eleştirinin işlediği yapıda hata erken yakalanır ve ucuz ödenir. Eleştirinin sustuğu yapıda ise hata görünmez olur; herkes görür ama kimse söylemez, çünkü söylemenin bedeli vardır. Söylenmeyen hata düzeltilmez; düzeltilmeyen hata tekrarlanır; tekrarlanan hata kurumsallaşır.

İkinci aşama: teori dogmaya dönüşür. Sınanmayan tahlil, tahlil olmaktan çıkar; ezbere dönüşür. Gerçeklik değişir, metin değişmez; aradaki makas her yıl biraz daha açılır. Bir noktadan sonra teorinin işlevi tersine döner: gerçekliği açıklamak yerine, gerçekliğin görülmesini engellemeye başlar — çünkü artık teoriyi korumak, gerçekliği kabul etmekten daha önemlidir.

Üçüncü aşama: örgüt cemaatleşir. Aklın işletilmediği yerde aidiyet tek bağ olarak kalır. Üyelik, ortak bir doğru arayışının paylaşılması olmaktan çıkar; bir kimliğin, bir sadakatin, bir “biz”in taşınmasına dönüşür. İçeridekiler hatasızdır, dışarıdakiler kötüdür; ayrılan herkes “davaya ihanet etmiştir.” Cemaatleşen örgüt yeni insan kazanamaz — kazandıklarını da düşünmeyen insanlar arasından kazanır ve düşünmeye başladıkları gün kaybeder.

Dördüncü aşama: gerçeklik kapıya dayanır. Ve gerçeklik hiçbir örgüt kararıyla, hiçbir damgayla, hiçbir aforozla susturulamaz. Yanlış tahlil sandıkta, sokakta, grevde, hayatın kendisinde yanlışlanır — ama artık düzeltilmesi ucuz olan aşama çoktan geçilmiştir. Fatura, hep birlikte ödenir; ve faturayı en ağır ödeyenler, çoğu zaman, en baştan beri “bir şeyler yanlış gidiyor” deme cesaretini gösterip susturulanlar olur.

Bu dört aşamanın yirminci yüzyıl sosyalizm tarihindeki büyük örneklerini onuncu bölümde ele alacağız. Şimdilik ilke yeter: **Eleştiriyi bastırmak, kısa vadede huzur, uzun vadede yıkım satın almaktır.** Bastırılan çelişki yok olmaz; yeraltına iner, birikir ve en beklenmedik anda, en yıkıcı biçimde yüzeye çıkar. Çelişki diyalektiğin kalbidir; çelişkiyi görmezden gelmek, hareketin motorunu durdurmaktır.

1.7 Özet ve bölümün tablosu

Bu bölümde eleştiriyi felsefi temeline oturttuk. Kant’tan aldığımız ders: eleştiri, sınırları ve dayanakları sorgulamaktır — ciddiye almanın biçimidir. Hegel’den aldığımız ders: düşünce çelişkiyle gelişir ve eleştiri, aşarak koruyan olumsuzlamanın taşıyıcısıdır. Marx’tan aldığımız ders: Marksizm “var olan her şeyin acımasız eleştirisi” programıyla doğmuş bir eleştiri geleneğidir ve

kendini bu programdan muaf tutamaz. Kurucuların pratiğinden aldığımız ders: sert ama argümanlı polemik gelenekle uyumludur; damgalama ise geleneğin hastalığıdır. Ve iki temel ilke: eleştirinin nesnesi söylenendir, söyleyen değil; hatalı eleştirinin bile ifade edilme hakkı vardır — cevabı düzeltmedir, susturma değil.

Boyut	Dogmatik / içe kapanık tutum	Devrimci demokratik tutum
Eleştirinin anlamı	Saldırı, düşmanlık, karalama	Diyalektiğin motoru; aşarak koruma
Eleştirinin nesnesi	Eleştiren kişi (kimliği, sicili, niyeti)	Söylenen (iddia, kanıt, yöntem, sonuç)
Hatalı eleştiri karşısında	“Böyle konuşmaya hakkın yok”	“Eleştirinin şu kısmı şu nedenle yanlış”
Üslup ölçütü	Sertlik = düşmanlık; kabalık = kararlılık	Sertlik içeriğe, saygı kişiye; cevaplanabilirlik turnusolu
Metinlerle ilişki	Kutsal metin, ruhban, aforoz	Yöntem, tartışma, güncelleme
Uzun vadeli sonuç	Hata → dogma → cemaat → yıkım	Öğrenen, kendini düzelten, gelişen hareket

Bir sonraki bölümde, eleştirinin üzerinde gerçekleşeceği ilişkiye dönüyoruz: Yoldaşlık nedir — ve neden gerçek yoldaşlık, birbirimizi rahatsız edebilme cesaretini de içerir?

BÖLÜM 2 — YOLDAŞLIK NEDİR?

2.1 En değerli kelimemiz, en az tanımlanmış kelimemiz

“Yoldaş” kelimesi, siyasal sözlüğümüzün duygusal olarak en yüklü kelimesidir. İçinde yol vardır — birlikte yürünen; içinde bedel vardır — birlikte ödenen; içinde güven vardır — sırtını dönebildiğin insan. Bu kelimeyi hapishane koşullarında, grev çadırlarında, cenaze başlarında öğrenmiş bir gelenekten geliyoruz; kelimenin ağırlığını tartışmıyoruz.

Ama tam da bu duygusal yük yüzünden, kelimenin *tanımı* çoğu zaman ihmal edilmiştir. Ve tanımlanmayan kavram, en çok suistimal edilen kavramdır. Bugün sol içi tartışmalarda eleştiriye karşı en sık kullanılan kalkan, yoldaşlık kavramının kendisidir: “Yoldaşına böyle yapılmaz.” “İçeriden vurulmaz.” “Kol kırılır, yen içinde kalır.” Bu cümlelerin her biri, yoldaşlık adına, yoldaşlığın tam tersini kurar. O yüzden bu bölümde kelimeyi masaya yatırıyoruz: Yoldaşlık nedir — ve neyin kılıfı değildir?

2.2 Yoldaşlığın tarihsel biçimleri: dayanışma nereden geliyor?

Yoldaşlık gökten inmedi; işçi sınıfının maddi yaşam koşullarından doğdu. Fabrikada yan yana duran işçiler, tek başlarına hiçbir şey, birlikte her şey olduklarını üretimin kendisinden öğrendiler. İlk grev fonları — bir işçinin grevi sürdürebilmesi için ötekilerin ekmeğinden kestiği paralar — yoldaşlığın ilk kurumsal biçimidir. Kooperatifler, yardımlaşma sandıkları, sendika dayanışması, siyasi mahpus aileleri için toplanan paralar: hepsi aynı ilkenin biçimleridir — sınıfın gücü birliğindedir ve birlik, karşılıklı sorumluluktur.

Bu tarihten iki şey öğreniyoruz. Birincisi, yoldaşlık bir duygu değil, bir *ilişkidir*; sevgi duyulan değil, sorumluluk taşınan bir bağıdır. Yoldaşını sevmek zorunda değilsin; ona karşı sorumlu olmak zorundasın. İkincisi, bu sorumluluğun içeriği tarihsel olarak hep aynıdır: yoldaşının *mücadele kapasitesini* korumak ve büyötmek. Grev fonu, işçinin midesini değil, grevi besler; dayanışma, kişiye değil, kişinin mücadelesine verilir.

İşte kritik adım budur: Bir insanın mücadele kapasitesi yalnızca midesinden ve fiziksel güvenliğinden ibaret değildir. Düşünme yeteneği, tahlil gücü, hatadan dönme becerisi de mücadele kapasitesidir — belki en önemli parçasıdır. O halde yoldaşlık sorumluluğu, zorunlu olarak, yoldaşının *düşünsel* gelişimini de kapsar. Ve düşünsel gelişimin motoru, birinci bölümde kurduğumuz gibi, eleştiridir. Sonuç kendiliğinden çıkar: **Eleştiri, yoldaşlık sorumluluğunun düşünsel biçimidir.** Grev fonuna para koyan el ile yoldaşının tahlilindeki hatayı gösteren el, aynı işi yapmaktadır.

2.3 Sahte yoldaşlık: dayanışmanın suistimalleri

Şimdi sahte biçimleri ayıklayabiliriz. Yoldaşlık **birbirinin hatasını saklamak değildir**. Hata saklamak, hatayı büyütme; büyüyen hata, en çok sahibini vurur. Hatasını senden öğrenemeyen yoldaşın, onu düşmandan öğrenir — ve düşman, hatayı öğretmez, kullanır.

Yoldaşlık **her koşulda, her konuda birbirini savunmak değildir**. “Bizimkiler ne yaparsa doğrudur” ilkesi, futbol taraftarlığının ilkesidir; devrimci örgütlenmenin değil. Taraftarlık takıma bağlıdır, doğruya değil; oysa bizim bağlılığımız bir davayadır ve dava, doğrunun tarafında durmayı emreder — bizimkiler yanlış yaptığında da.

Yoldaşlık **eleştiriye engellemek, geciktirmek, “zamanı değil” diyerek süresiz ertelemek değildir**. “Şimdi sırası değil” cümlesi bazen doğrudur — kuşatma altındayken iç tartışma ertelenebilir. Ama dikkat: bu cümle bir *ertelemedir*, iptal değil; ve erteleyenin, tartışmanın ne zaman yapılacağını da söyleme borcu vardır. Sırası hiç gelmeyen tartışma, ertelenmiş değil, yasaklanmış demektir. “Zamanı değil”in kalıcılaştığı yerde, doğru zaman hiçbir zamandır.

Ve yoldaşlık, **ortak geçmiş nedeniyle fikri dokunulmazlık tanımak hiç değildir**. Bu kurguların hepsinin vardığı yer aynıdır: yoldaşlığı bir *suç ortaklığına* yaklaştırmak — birlikte hata yapan ve hatayı birlikte örten insanların karşılıklı sessizlik anlaşmasına. Böyle bir bağın adı dayanışma değil, rehinelik: herkes herkesin sırrını tuttuğu için kimse konuşamaz.

“Kol kırılır, yen içinde kalır” atasözünü de burada emekliye ayıralım. Bu söz, aile namusu ve cemaat itibarı dünyasının ürünüdür; sorunları çözmeyi değil, *görünmez kılmayı* öğütler. Devrimci gelenek ise tam tersini yapmıştır: en iyi dönemlerinde kongre tutanaklarını yayınlamış, tartışmalarını sınıfın gözü önünde yürütmüş, hatalarını açıkça tahlil etmiştir. Bizim yenimizin içinde kırık kol değil, açık tartışma olur. Kırık kol saklanmaz — tedavi edilir; ve tedavinin ilk koşulu, kırığın kabul edilmesidir.

2.4 Gerçek tanım: gelişim sorumluluğu

Olumlu tanımı artık tek cümlede kurabiliriz: **Yoldaşlık, birbirimizin mücadele ve düşünme kapasitesini büyütme sorumluluğudur**. Yoldaşım, benim daha iyi düşünmemi, daha doğru tahlil etmemi, daha az hata yapmamı dert edinen insandır — ve bunun tek yolu, gerektiğinde bana itiraz etmesidir. Gerçek yoldaşlık, birbirimizi rahatsız edebilme cesaretini de içerir.

Bu açıdan bakınca eleştiri, yoldaşını ciddiye almanın biçimidir. Bir insanın yazdığını dikkatle okuyup itiraz eden kişi, ona zamanının ve emeğinin en değerli kanıtını sunmuştur: seni düşünsel bir muhatap sayıyorum, seninle tartışmaya değer. Asıl saygısızlık eleştirilmek değil, eleştirilmeye değer bulunmamaktır — fikirlerin ciddiye alınmadığı için kimsenin itiraz zahmetine girmedığı o kibar kayıtsızlık. Nice insan, çevresi tarafından yıllarca “kırılmasın” diye idare edilmiş ve bu idarenin içinde düşünsel olarak yapayalnız bırakılmıştır. Şu cümleyi kitabın ilkeleri arasına yazıyoruz: **Yoldaşını eleştirmeyen, onu düşünsel olarak terk etmiş demektir**.

“Dost acı söyler” atasözü bu ilkenin halk bilgelindeki karşılığıdır; ama biz ondan bir adım öteye gidiyoruz. Dostun acı sözü bir iyilikse, yoldaşın eleştirisi bir *görevdir* — yapılmaması kusur olan bir görev. Aradaki fark önemlidir: iyilik takdire bağlıdır, görev sorumluluğa. Eleştiri görev sayan kültürde susmak, nezaket değil ihmaldir.

2.5 Yoldaşa eleştiri, düşmana polemik: iki ayrı tür

Bir sınır kalıyor. Yoldaşa yöneltilen eleştiri ile düşmana yöneltilen polemik aynı tür değildir ve karıştırılmaları — birinci bölümde değindiğimiz gibi — örgütlü yaşamın en yıkıcı hastalığıdır.

Mao’nun klasik ayrımı buradaki pusuladır: halk içindeki çelişkiler ile düşmanla aramızdaki çelişkiler nitelikçe farklıdır. Birincisi ikna, tartışma ve eğitimle işlenir; amaç, çelişkinin çözülmesi ve birliğin daha yüksek bir düzeyde yeniden kurulmasıdır. İkincisi mücadeleyle işlenir; amaç, karşı tarafın etkisizleştirilmesidir. Yöntemler ayrıdır çünkü amaçlar ayrıdır: **Yoldaşa eleştirinin amacı kazanmaktır; düşmana polemiğin amacı yenmektir.**

Bu ayrımdan pratik bir turnusol çıkar. Bir iç tartışmada kullanılan araçlara bakın: Teşhir kampanyası mı yürütülüyor? İtibarsızlaştırma mı hedefleniyor? Tecrit mi örgütleniyor? “Hain”, “ajan”, “düşman” kelimeleri mi dolaşıyor? Bunlar düşman çelişkisinin araçlarıdır — ve bir hareketin iç tartışmasında belirledikleri an, o hareket kendi içine düşman hukuku sokmuş demektir. Bunun iki sonucu olur: hedef alınan insan, düşman muamelesi göre göre gerçekten uzaklaşır — kehanet kendini gerçekleştirir; ve izleyen herkes, yarın kendisinin de “düşman” ilan edilebileceğini öğrenir — güven, örgütün asıl sermayesi, çöker.

Amacın kazanmak olması, içeriğin yumuşatılması demek değildir. Yanlışa yanlıştır, hataya hata denecektir — içerikte tavizsizlik, üslupta yoldaşlık: istenen bileşim budur ve mümkündür. Zor olan, öfkeyle yazılmış bir paragrafı silip aynı itirazı kazanma amacıyla yeniden yazmaktır. Ama yoldaşlık zaten kolay olan değildir; yoldaşlık, zor olandır.

Boyut	Sahte yoldaşlık	Gerçek yoldaşlık
Hata karşısında	Saklar, örter, “yen içinde” tutar	Gösterir, tartışır, düzeltilmesine omuz verir
Savunma refleksi	Her koşulda “bizimkini” savunur	Doğruyu savunur — bizimkine karşı da
Eleştirinin anlamı	İçeriden vuruş, ihanet	Ciddiye almanın ve gelişim sorumluluğunun biçimi
Bağın niteliği	Suç ortaklığı, karşılıklı sessizlik	Karşılıklı gelişim sorumluluğu
İç tartışmanın araçları	Damga, teşhir, tecrit (düşman hukuku)	İkna, tartışma, eğitim (yoldaş hukuku)

Yoldaşlığı tanımladık; ama yoldaşça tartışmanın üzerinde duracağı bir zemin gerekiyor — herkes için, her koşulda geçerli asgari davranış kuralları. Sonraki bölümün konusu bu zemindir: temel düzeyde demokrat olmak.

BÖLÜM 3 — TEMEL DÜZEYDE DEMOKRAT OLMAK NE DEMEKTİR?

3.1 Bir kavramı küçümsenmekten kurtarmak

Sol içi tartışmalarda “demokrat olmak” kavramının başına gelenler, başlı başına bir inceleme konusudur. Kavram, bir yandan “burjuva lüksü”, “liberalizm”, “sınıf mücadelesinin sertliğini kavramamış naiflik” diye küçümsenir; öte yandan aynı çevreler, kendilerine yönelik en küçük haksızlıkta demokratik hak ve özgürlükleri — haklı olarak — sonuna kadar savunurlar. Bu çelişki, kavramın kendisinde değil, kullanımındaki kafa karışıklığında yatar.

Karışıklığı çözmek için ayrımı baştan koyalım. “Demokrasi” kelimesiyle iki ayrı şey kastedilebilir. Birincisi bir *devlet biçimidir*: burjuva parlamentarizmi, dört yılda bir sandık, biçimsel eşitliğin arkasında işleyen sermaye egemenliği. Marksist gelenek bu biçimin sınırlarını yüz elli yıldır tahlil eder ve bu tahlil bu kitabın konusu değildir. İkincisi ise bir *ilişki ve davranış kültürüdür*: farklı düşünene tahammül, söze karşılık söz, kanıta dayanma, azınlığın hakları, insana saygı. Bizim konumuz budur — ve iddiamız şudur: bu ikincisi, burjuvaziden ödünç alınmış bir süs değil, **işçi sınıfı hareketinin kendi icadı ve devrimci etiğın asgari tabanıdır**.

3.2 Tarihsel kanıt: bu kültür sınıfın kendi okulunda öğrenildi

İddiamızın kanıtı tarihtedir. Örgütlenen sınıf, demokratik davranış kurallarını kitaplardan değil, zorunluluktan öğrendi.

Bir sendika düşünün. Grev kararı alınacak; karar herkesin ekmeğini, kiminin canını ilgilendiriyor. Böyle bir kararın tepeden dayatılması mümkün değildir — dayatılırsa grev günü fabrikaya gidenler çoğunlukta olur. Karar ancak tartışılırsa, herkes konuşabilirse, itirazlar dinlenirse, oylanırsa *bağlayıcı* olur. Söz hakkı, oy hakkı, azınlığın ikna edilmesi: bunlar sendikaya ahlaki güzellik olsun diye değil, grevin *pratik koşulu* olarak girdi. İşçi demokrasisi, işlevsel bir zorunluluktur.

Paris Komünü, aynı ilkeyi devlet düzeyinde denedi: bütün görevlilerin seçimle gelmesi ve *her an geri çağrılabilmesi*, görevlilerin işçi ücretiyle çalışması, kararların açık tartışmayla alınması. Marx, Komün’ü tahlil ederken tam da bu mekanizmalara dikkat çekti — çünkü bunlar, yönetenlerle yönetilenler arasındaki uçurumu kapatmanın, yani devletin sönmümlenmesinin ilk pratik biçimleriydi. İlk sovyetler de aynı okulun devamıdır: temsilcilerin tabana hesap verdiği, geri çağrılabilirdiği, tartışmanın kürsüde yapıldığı organlar.

Bu tarihsel hattan çıkan sonuç açıktır: Söz, oy, itiraz, hesap sorma, azınlık hakkı — bu kurallar bizim sınıfımızın, bedel ödeyerek kurduğu kendi kurallarıdır. “Burjuva demokrasisini aşacağız” iddiası, demokrasinin *ilerisine* geçme iddiasıdır: daha çok söz, daha çok katılım, daha çok denetim. Bu iddia, demokrasinin *gerisine* düşmenin — üyesine söz vermeyen, itirazı cezalandıran, hesap

sormayı ihanet sayan iç rejimlerin — mazereti olamaz. Kendi üyesine burjuva parlamentosunun vatandaşına tanıdığı kadar bile söz hakkı tanımayan bir yapının “sosyalist demokrasi” vaadi, kimseyi ikna etmez.

3.3 Asgari liste: on davranış

“Demokratlık” soyut kaldığı sürece herkes kendini demokrat sayar; o yüzden kavramı davranış düzeyinde, sınanabilir biçimde tanımlıyoruz. Temel düzeyde demokrat olmak, şu on davranışı gösterebilmektir. Liste üç kümeye ayrılır.

Argümana odaklanmak. Birincisi: karşıdakinin farklı düşünme ve bunu ifade etme hakkını kabul etmek — hoşuna gitmeyen, seni öfkeliendiren, yanlışlığından emin olduğun düşünce dahil. İkincisi: eleştiriyi getirenin yaşına, kıdemine, unvanına, örgütsel aidiyetine değil, yalnızca argümanının doğruluk değerine bakmak. Üçüncüsü: iddiayı kanıtla desteklemek — ve kanıt çürüdüğünde iddiayı geri çekmek. Bu üçüncüsü görüldüğünden zordur: kanıtı çürüten insan çoğu zaman iddiayı değil, kanıt arayışını değiştirir; yenilen tez için yeni gerekçeler devşirmeye başlar. Demokrat davranış, tezini kanıtına bağlamaktır: kanıt giderse tez de gider.

Eleştiri hakkını dokunulmaz kılmak. Dördüncüsü: kendi fikrinin eleştirilebilir olduğunu ve kendinin de hata yapabileceğini — teorik bir olasılık olarak değil, pratik bir ihtimal olarak — kabul etmek. Beşincisi: hatalı, eksik, hatta haksız eleştiriyi dahi hak olarak tanımak; yanlış eleştiriye hakaretle değil, birinci bölümde kurduğumuz kalıpla cevap vermek: “Şu kısmı şu nedenle yanlış.” Altıncısı: yanlış olduğunda bunu açıkça söyleyebilmek. “Yanılmışım” cümlesi, demokratik kültürün en pahalı ve en değerli cümlesidir; onuncu bölümde özeleştiriye işlerken bu cümlenin neden bu kadar zor ve neden bu kadar dönüştürücü olduğuna döneceğiz.

İnsani ve yoldaşça saygı. Yedincisi: tartışmayı kişiselleştirmemek; fikri ayrılığı küfre, damgaya, itibar suikastına çevirmemek. Sekizincisi: en keskin muhalifinin dahi insanlık onurunu tartışmasız saymak — kimseye, sırf düşüncesi nedeniyle, insan olarak saldırmamak. Dokuzuncusu: karar süreçlerinde azınlıkta kalanın haklarını korumak. Azınlık oylamayı kaybeder — bu demokrasinin gereğidir; ama görüşünü savunmayı sürdürme, kayda geçirme ve gelecekte yeniden gündeme getirme hakkını kaybetmez — bu da demokrasinin gereğidir. Bugünün azınlık görüşü, yarının düzeltilmiş çizgisi olabilir; azınlığı susturan örgüt, kendi B planını imha ediyordur. Ve onuncusu: tartışmayı güçle kapatmamak — ne tehditle, ne bağırma, ne örgütsel yaptırım imasıyla, ne “bu konu kapanmıştır” fermanıyla. Tartışma iknayla biter, yorgunlukla ertelenir ama fermanla bitmez; fermanla biten tartışma, yeraltına iner.

3.4 “Bu beklenti çok mu?” — Hayır, azdır

Listeyi yeniden okuyun. İçinde olağanüstü tek bir şey yoktur: kahramanlık yok, ermişlik yok, entelektüel dev olma şartı yok. Yalnızca, bir arada iş yapabilmenin asgari koşulları var. **Demokrat olmak olağanüstü bir erdem değil, siyasal yaşamın asgari medeni koşuludur.** Bir sosyalist

hareketten beklenen ilk şey mükemmel demokratlık değildir; temel demokratik davranışları reddetmemesidir. Çıtaı yere koyduk — ve asıl mesele, bu yerdeki çitanın bile ne kadar sık düşürüldüğüdür.

Bu noktada tanıdık bir itiraz gelir: “Bu kadar hoşgörü mücadeleyi gevşetir; devrimcilik disiplin ister.” İtiraz, iki şeyi karıştırıyor. Disiplin, kararlaştırılmış işin yapılmasıdır; tartışmanın susturulması değil. En sağlam disiplin, kararın *tartışılarak* alındığı yerdedir — çünkü insanlar, oluşumuna katıldıkları kararı, dayatılan karardan daha kararlılıkla uygularlar. Tartışmasız disiplin kışla disiplini ve kışla disiplini, denetim gevşediği an çözülür. Tartışma, disiplinin alternatifi değil, harcıdır.

İkinci itiraz daha inceliklidir: “Rosa Luxemburg’un dediği gibi özgürlük farklı düşünenin özgürlüğüdür diyorsunuz; ama Luxemburg bunu kuşatma altındaki bir devrime karşı yazdı; koşullar her şeyi belirlemez mi?” Koşullar çok şeyi belirler, doğru. Olağanüstü koşullarda tartışmanın daraltıldığı, kararların hızlandırıldığı olmuştur, olacaktır. Ama iki kayıtla: Birincisi, daraltma *istisnadır* ve istisna olduğu bilinerek, süresi ve gerekçesiyle konulur — kural haline geldiği an başka bir şeye dönüşür. İkincisi, bizim bugünkü sorunumuzun olağanüstü koşullarla ilgisi yoktur: Bir yazıya gelen itiraza küfürle cevap vermenin, genç bir yoldaşın sorusunu azarla karşılamanın hiçbir “kuşatma” gerekçesi olamaz. Olağanüstü hal retorığı, çoğu zaman, olağan zamanların tahammülsüzlüğüne tarihsel kostüm giydirmek için kullanılır.

3.5 Bürokratik fosilleşme: reddedişin anatomisi

Peki bu asgariyi reddetmek neye işaret eder? Kendi içindeki farklı sese, genç bir yoldaşın sorusuna veya dışarıdan gelen bir eleştiriye tahammülü olmayan, her eleştiriye anında bir “güvenlik tehdidine” dönüştüren anlayış, devrimci bir çizgiyi değil, **bürokratik bir fosilleşmeyi** temsil eder.

Fosil metaforu bilinçli seçilmiştir. Fosil, bir zamanlar canlı olanın taşlaşmış halidir: biçim bütün ayrıntısıyla korunur — hatta zamanla sertleşir — ama hayat gitmiştir. Eleştiriye kapanan yapı da böyledir: devrimci biçimler titizlikle korunur — terminoloji, ritüeller, semboller, marşlar — ama biçimlerin içindeki canlı faaliyet, yani düşünme, tartışma, öğrenme, çoktan durmuştur. Dışarıdan bakan, görkemli bir yapı görür; içine giren, sessizliği duyar.

Fosilleşmenin maddi bir mantığı da vardır ve onu adlandırmak, kimseyi şeytanlaştırmadan anlamayı sağlar. Her örgütlü yapıda, zamanla, konumunu ve alışkanlıklarını korumak isteyen bir katman oluşur — bu, kötü insanların komplosu değil, örgütlenmenin kendiliğinden eğilimidir; sosyolojinin yüz yıldır incelediği bir olgudur. Eleştiri, bu katman için nesnel olarak risklidir: hata tahlili hesap sorulmasına, hesap sorulması konum kaybına açılabilir. Bu yüzden eleştirinin “güvenlik tehdidi” olarak kodlanması, öznel kötülükten çok, konum savunusunun ideolojik biçimidir. Ama kendiliğinden eğilim, kader değildir: geri çağrılabilirlik, hesap verme, açık tartışma — yani bu bölümde savunduğumuz kuralların kendisi — tam da bu eğilimin panzehiridir. Demokratik kültür, bürokratikleşmeye karşı sınıfın bağışıklık sistemidir; bağışıklığı zayıflatan her şey, hastalığı büyütür.

Boyut	Bürokratik fosilleşme	Temel devrimci demokratik tutum
Farklı düşünceye	Güvenlik tehdidi, sızma şüphesi	İfade hakkı, tartışma konusu, olası B planı
Ölçüt	Kıdem, konum, aidiyet	Argümanın kanıtı ve tutarlılığı
Disiplin anlayışı	Tartışmasız itaat (kışla)	Tartışılmış kararın kararlı uygulanması
Azınlık görüşü	Susturulur, damgalanır	Korunur, kayda geçer, yeniden tartışılabilir
Yapının durumu	Biçim korunur, hayat durur (fossil)	Biçim gelişir, hayat sürer (organizma)

Temeller tamam: eleştirinin ne olduğunu, yoldaşlığın ne olduğunu, asgari zeminin ne olduğunu kurduk. Şimdi zor soruya geçebiliriz: Bu kadar açık ilkeler, neden bu kadar sık çiğneniyor? Cevap ahlakta değil, tarihte. İkinci kısım, bugünkü tartışma kültürümüzün köklerine — 68'den 78'e uzanan büyük tutkuya ve onun teorik sınırlarına — iniyor.

KISIM II — TARİHSEL KÖKLER

BÖLÜM 4 — 68'DEN 78'E: TUTKU, DENEYİM VE TARİHSEL KOŞULLAR

4.1 Yöntem: ne kutsama, ne mahkeme

Bu bölüm, kitabın en hassas bölümüdür ve tam da bu yüzden yöntemini baştan ilan etmek zorundadır.

Tarihsel materyalizm, toplumsal olguları ve fikirleri yalıtılmış biçimde değil, kendi tarihsel, iktisadi ve sınıfsal koşulları içinde değerlendirmeyi şart koşar. Bu, iki kolaycılığı birden yasaklar. Birincisi mahkeme kolaycılığıdır: geçmiş kuşakları bugünün bilgisiyle yargılamak, “neden görmediler, neden okumadılar” diye hükümler kesmek. İkincisi kutsama kolaycılığıdır: geçmişi eleştiriden muaf bir altın çağ olarak mühürlemek, her sorgulamayı saygısızlık saymak. İkisi de tarihi düşünmenin değil, tarihten kaçmanın biçimidir — ve ikisi de diyalaktığı terk eder: mahkeme, koşulları görmez; kutsama, çelişkileri görmez. Biz bilanço çıkaracağız: dönemin tutkusunun hakkını tam teslim ederek, sınırlarını tam netlikle koyarak. Ve bir kez daha: bu tabloyu yazanlar da bu geleneğin içinden geliyor; anlattığımız tarih, kendi tarihimizdir.

4.2 Dönemin panoraması: bir toplumsal geçiş dönemi

Tabloyu kurmak için dönemin havasını hatırlamak gerekiyor.

Dünyada devrim rüzgârı esiyordu. Vietnam'da köylü ordusu, dünyanın en büyük askeri gücünü adım adım yeniyordu — ve bu, ezilenlerin kazanabileceğinin her akşam haberlerde kanıtlanması demektir. Afrika'da, Asya'da, Latin Amerika'da ulusal kurtuluş hareketleri birbiri ardına zafere ulaşıyor; Avrupa'nın üniversiteleri 68 baharında ayağa kalkıyor; dünyanın yarısı kendine sosyalist diyordu. Devrim, uzak bir ideal değil, yaşanan çağın ana akımı gibi görünüyordu.

Türkiye'de zemin buna fazlasıyla açıktı. 1961 Anayasası'nın açtığı görece özgürlük alanında sosyalist yayınlar, dernekler, sendikalar filizlenmiş; Türkiye İşçi Partisi parlamentoya girerek sosyalizmi ilk kez kitlesel ölçekte ülke gündemine sokmuştu. İşçi hareketi tarihinin en görkemli çıkışlarını yapıyordu; 15-16 Haziran 1970'te yüz binlerce işçinin iki gün boyunca İstanbul'u sarsması, sınıfın gücünün herkesin gözü önündeki kanıtıydı. Üniversite gençliği kitlesel biçimde siyasallaşıyor; öğretmeninden mühendisine, köylüsünden sanatçısına geniş kesimler harekete katılıyordu. 12 Mart 1971 darbesi bu yükselişi şiddetle kesti — idamlar, işkenceler, hapisler; ama hareket birkaç yıl içinde daha kitlesel biçimde yeniden doğdu. 70'lerin ikinci yarısında sol, mahallelerde, fabrikalarda, okullarda milyonlara dokunan bir toplumsal güçtü; ve tırmanan faşist saldırganlığa karşı gencecik insanlar, her gün can bedeli bir mücadelenin içindeydiler.

Bu dönemin insanları hakkında şunu kaydetmek boynumuzun borcudur: Adanmışlıkları tamdı. Hapislîği, işkenceyi, ölümü göze alarak; kariyerlerini, ailelerini, hayatlarını ortaya koyarak mücadele ettiler. Devrimci düşüncelerin geniş toplumsal kesimleri etkilediği gerçek bir geçiş dönemiymiş bu — ve o kuşağın tutkusu, bugün üzerinde durduğumuz zeminin harcıdır. Bu ülkede “sosyalizm” kelimesi hâlâ bir umut çağrışımı taşıyorsa, bunda o bedellerin payı vardır.

4.3 Madalyonun öbür yüzü: teorik derinleşmenin nesnel sınırları

Fakat aynı dönemin bir başka gerçeği daha var ve diyalektik, onu da görmeyi emreder: Kitlesele tutku ile eşdeğer bir teorik derinleşme yaşanmadı. Bunu söylemek kuşağı suçlamak değildir; tam tersine, tarihsel materyalist yöntem bunu kişisel kusur olarak değil, nesnel koşulların ürünü olarak açıklamayı gerektirir. “68/78 kuşağı cahildi” yargısı hem yanlış hem haksızdır. Doğru formülasyon şudur: **Dönemin tarihsel koşulları, teorik üretim ve derinleşme açısından ciddi sınırlılıklar yaratıyordu.** Bu sınırlılıkların üç ana kaynağı vardı.

Kaynak ve çeviri kısıtı. Bugün bir tıkla erişilen külliyat, o kuşak için büyük ölçüde yoktu. Klasiklerin Türkçeye geliş geç, parçalı ve kesintiliydi: temel eserlerin sistematik çevirisi ancak 60’larda hız kazanabildi; çeviriler çoğu zaman ikinci dilden yapıyor, yayınevleri toplatmalarla, çevirmenler ve yayıncılar davalarla boğuşuyordu. *Kapital*’in bütünlüklü Türkçe çevirisinin tamamlanması bile onyıllar aldı. Bu koşullarda teorik formasyonun ana taşıyıcısı birincil metinler değil, broşürler, özetler, el kitapları — ikincil, hatta üçüncül anlatılar — oldu. Bir kuşak, *Kapital*’i değil *Kapital* özetlerinin özetlerini okuyarak yetişmek zorunda kaldı. Özet, doğası gereği, sonuçları verir ama yöntemi veremez; formüle edilmiş tezi taşır ama teze varan düşünme sürecini taşıyamaz. Böylece teori, birçok insan için, *sonuçlar listesi* olarak öğrenildi — ve sonuçlar listesi, ezberlenebilir ama işletilemez.

Pratiğin yakıcılığı. Okumak zaman ister; dönem, zaman vermiyordu. Sokağın temposu, örgütlenmenin acil ihtiyaçları ve giderek fiziksel öz savunma zorunluluğu — arkadaşları her gün vurulan insanların gündelik gerçeği — derinlemesine okuma, tartışma, sindirme alanını daralttıkça daralttı. Teorik eğitim ertelenemez olduğunda ise hızlandırılmış biçimlere sıkıştı: birkaç haftalık eğitim dizileri, soru-cevap ezberleri, aktarım temelli dersler. Eleştirel okuma — metni sorgulayarak, itiraz ederek, sınavarak okuma — bir alışkanlık olarak kurumsallaşamadı; çünkü eleştirel okuma yavaştır ve dönem hızlıydı. Pratik, teoriyi erteliyordu; erteleme, “devrimden sonra” diye meşrulaştırılıyordu; ve teorisiz pratik, giderek, el yordamına dönüşüyordu.

Uluslararası kampçılık. Belki en kalıcı hasarı bırakan etken budur. Dünya komünist hareketi, dönemin başında büyük bölünmesini yaşamıştı: Sovyetler Birliği ile Çin — ve ardından Arnavutluk — hattı, uluslararası hareketi kamplara ayırmıştı. Türkiye’ye bu bölünme, tartışma olarak değil, *hazır saflar* olarak geldi. Teorik pozisyonlar, Türkiye’nin somut durumunun tahlilinden çok, uluslararası kampların hazır reçetelerinin benimsenmesiyle belirlendi; strateji tartışmaları, çoğu zaman, Moskova-Pekin-Tiran polemiklerinin yerli tercümesi olarak yürüdü. “Ne düşünüyorsun” sorusunun yerini “hangi çizgidensin” sorusu aldı; bir insanın bütün fikirleri, tek bir aidiyet

beyanından türetilebilir hale geldi. Tartışma, teorik ikna faaliyeti olmaktan çıkıp kamp savunuculuğuna dönüştü — ve kamplar arası sınırlar, teorik sınırlar değil, kimlik sınırları olarak çizildi.

4.4 Kalıcı miras: düşüncenin kimlikleşmesi

Bu üçüncü etkenin bugüne uzanan sonucu üzerinde özellikle durmalıyız; çünkü kitabımızın konusunun — eleştiriye tahammülsüzlüğün — tarihsel kökü tam buradadır.

Pozisyonların teorik iknaya değil kamp aidiyetiyle belirlendiği bir kültürde, düşünce **kimlikleşir**. Savunulan tez, bir tahlil olmaktan çıkar; kişinin kim olduğunun, hangi aileden geldiğinin, kimlere sadık olduğunun işareti haline gelir. Tez ile insan arasındaki mesafe — birinci bölümde o kadar emek verdiğimiz o hayati mesafe — kapanır: artık tezini değiştiren insan, fikrini değil *kimliğini* değiştirmiş sayılır; “dönek” kelimesinin sözlüğümüzdeki ağırlığı buradan gelir.

Ve düşünce kimlik olunca, eleştirisi de zorunlu olarak kimliğe saldırı olarak yaşanır. Bir tahlile yöneltilemeyen itiraz, tahlilin sahibi tarafından — samimi biçimde — varlığına yönelik bir tehdit gibi hissedilir; çünkü o tahlil, onun kim olduğunun parçasıdır. Bugün bir yazıya gelen cevabın “harekete düşmanlık” olarak algılanmasının, bir eleştirinin refleks halinde “sen kimsin?” ile karşılanmasının arkasında, kişisel karakter kusurları değil, devralınmış bu kültürel biçim vardır. Kimse bu refleks icat etmedi; herkes onu miras aldı. Ama miras, bir kez tanındığında, reddedilebilir.

Bugünkü temel çelişkiyi de artık tam olarak formüle edebiliriz: Sorun, 70’lerin tarihsel sınırlılığının kendisi değildir — o sınırlılık koşulların ürünüydü, anlaşılabilir ve kimsenin suçu değildir. Sorun, bu sınırlılığın **aşılma yerine dondurulup kutsanmasıdır**. Dönemin acil ihtiyaçları için üretilmiş geçici sloganlar ve şablonlar, aradan geçen on yıllara, değişen dünyaya, çöken ve kurulan sistemlere rağmen değişmez ilkeler olarak korunmak isteniyor; teorik yenilenme çağrısı ise “harekete ve geçmişe sahip çıkma” söylemiyle karşılanıyor. Açık konuşalım: Bu, sahip çıkma değildir. Bir mirasa sahip çıkmak, onu işletmektir; dondurmak, mirası mezara çevirmektir. Koşullar mazerettir — dogmalaştırma tercihtir. Ve bu tercihi eleştirmek, kuşağı eleştirmek değildir: aynı dogmalaştırma, yirmi yaşındaki bir insanın elinde de görülebilir ve görülmektedir; tutum, yaş tanımaz.

4.5 Mirası devralmak: saygının gerçek biçimi

Peki bu tarihle nasıl ilişki kuracağız? Bölümün yöntem ilkesine dönerek: ne biat, ne reddiye.

Geçmişin devrimci tutkusuna gösterilecek gerçek saygı, onu vitrine kaldırmak değildir. Vitrin, dokunulmazlık demektir; dokunulmazlık, ilişkisizlik demektir — vitrindeki mirasla yaşayan bağ kurulamaz, ona yalnızca bakılır. Gerçek saygı, mirası *işletmektir*: o deneyimin doğrularını bugünün mücadelesine taşımak, sınırlarını cesaretle ortaya koymak, hatalarından ders çıkarmak ve teorik

birikimi günün koşullarında yeniden inşa etmek. Bir kuşağa gösterilecek en büyük saygı, onu aşarak sürdürmektir — çünkü aşılma, her gerçek devrimcinin kendi kuşağı için istediği şeydir: kimse, kendinden daha geride bir gelecek için bedel ödemez.

Bu bölümün tablosu, üç zamanı yan yana koyuyor: dünün koşulları, bugünün tortusu, yarının tutumu.

Tarihsel boyut	1970'ler koşulları (nedensellik)	Günümüzdeki tortu (dogmatizm)	Devrimci diyalektik tutum
Teorik formasyon	Kaynak kıtlığı, özet ve broşür düzeyi	Ezber sloganları mutlak doğru sayma	Birincil metinlere ve güncel teoriye nüfuz
Tartışma kültürü	Kamp aidiyeti, hazır reçeteler	Düşüncenin kimlikleşmesi; eleştiriyi kimliğe saldırı sayma	Somut durumun somut tahlili; tez ile insanın ayrılması
Pratik-teori ilişkisi	Sokağın teoriyi ertelemesi	Geçmiş pratiği fetişleştirip teoriden kaçma	Praksis: teori ile güncel pratiğin birliği
Mirasla ilişki	—	Vitrine kaldırma (kutsama) ya da toptan ret	İşletme: aşarak sürdürme

BÖLÜM 5 — GEÇMİŞE SAYGI, FİKİRLERE ELEŞTİRİ

5.1 İlkenin netleştirilmesi

Dördüncü bölümün ilkesel sonucunu ayrı bir bölümde, açık ve keskin biçimde yazmak gerekiyor; çünkü sol içi tartışmaların en sık tıkanıdığı kavşak burasıdır.

İlke şudur: **Mücadele geçmişe saygı kazandırır; fikri dokunulmazlık kazandırmaz.** Bedel ödemiş, yıllarını vermiş, gençliğini davaya adanmış insanlara saygı, devrimci kültürün vazgeçilmez parçasıdır — bu kitabın dördüncü bölümü baştan sona bu saygının gerekçesidir. Ama saygı ile onay ayrı şeylerdir. Bir insana duyulan saygı, onun bugün söylediği her cümlenin doğru sayılmasını gerektirmez; gerektirdiğini kabul edersek, saygıyı bilgiye karşı bir koz haline getirmiş oluruz.

5.2 Repliklerin anatomisi

Tartışmalarda hepimizin duyduğu cümleleri sıralayalım ve retorik yapılarına bakalım: “Biz o zaman sokaktaydık.” “Bu mücadeleyi elli yıl önce verdik.” “Sen daha doğmamıştın.” “Sen bizim verdiğimiz mücadeleyi bilmiyorsun.” Ve folklorumuza geçmiş olanı: “Sen daha portakalda vitaminken biz barikatlardaydık!”

Bu cümlelerin ortak mekanizması şudur: tartışmanın *konusunu* değiştirirler. Tartışılan şey bir tahlilin doğruluğuyken, cümle geldikten sonra tartışılan şey konuşanların *biyografileri* olur. Ve biyografi yarışması, tanımı gereği, eşitsiz bir yarıştır: genç olan, yaşamadığı yıllarla yarışamaz. Böylece tartışma, argüman düzleminde kazanılamayınca, gencin kazanmasının yapısal olarak imkânsız olduğu bir düzleme taşınmış olur. Bu bir cevap değildir; cevabın imkânsızlaştırılmasıdır.

İkinci mekanizma daha incedir: bu cümleler, deneyimi kanıtla karıştırır. Deneyim gerçekten değerlidir — veri sağlar, sezgi sağlar, genç kuşağın kitaplardan öğrenemeyeceği pratik bilgeliği sağlar. Ama veri, hüküm değildir. Barikatta bulunmuş olmak, o güne dair paha biçilmez tanıklık verir; bugünkü emperyalizm tahlilinin doğruluğunu vermez. Hapis yatmış olmak, karaktere dair güçlü bir kanıttır; yapay zekâ üzerine söylenen sözün doğruluğuna dair hiçbir kanıt değildir. Deneyim, argümanın *girdisi* olabilir — “şu olayı yaşadım, oradan şunu öğrendim, bu tahlile şu nedenle katkısı var” biçiminde. Ama argümanın *yerine* geçemez.

5.3 Otorite fetişizmi ve simetrik uyarı

Reddedilmesi gereken şeyin genel adını koyalım: **otorite fetişizmi** — yaştan, kıdemden, unvandan, geçmiş pratikten türetilen otoritenin, olgusal hakikatin ve yöntemin önüne geçirilmesi. Fetiş kelimesi yerindedir: nasıl meta fetişizmde insanların kendi ürettikleri şeyler onların üzerinde güç

kazanıyorsa, otorite fetişizminde de mücadelenin ürettiği saygınlık, mücadelenin kendisinin — yani doğruyu arama faaliyetinin — üzerinde güç kazanır. Araç amacın önüne geçer.

Meşru otorite elbette vardır. Bir konuyu derinlemesine bilen o konudaki sözünün ağırlığı, deneyiminin uyarısının değeri, ustanın çırağa aktardığı birikim — bunlar fetiş değil, işbölümünün ve öğrenmenin doğal biçimleridir. Fark şuradadır: meşru otorite, *gerekçesini gösterir* ve sorgulanmayı kabul eder; “bana güven, çünkü şunu şunu biliyorum, istersen açayım” der. Fetişleşmiş otorite ise gerekçe göstermez; “bana güven, çünkü ben benim” der. Birincisi bilgiye dayalı bir güven ilişkisidir; ikincisi hiyerarşiye dayalı bir itaat talebidir. Devrimci tutum, otoriteyi tek biçimde tanır: daha iyi argümanın, gösterilebilen bilginin, sınanabilir deneyimin otoritesi.

Ve simetrik uyarı — genç okurlarımız bu satırları atlamasın: **Gençlik de kanıt değildir.** “Siz eskidiniz, devriniz geçti”, “bu yeni dünyayı anlayamazsınız” cümleleri de argüman değil, tersinden yaş safsatasıdır. Yeni olmak doğru olmayı garantilemez; dijital yerlilik, teorik derinliğin yerine geçmez; ve bir kuşağın hatalarını görmek, o hatalardan muaf olmak demek değildir — her kuşak kendi dogmalarını üretir ve gençliğin dogmaları, taze oldukları için, sahiplerine dogma gibi görünmez. Yaş, her iki yönde de, argümanın yerine geçemez.

5.4 Kuşak diyalogunun formülü

Bu bölümün, ve bir bakıma kitabın bu kısmının, vardığı yer bir diyalog formülüdür. Genç kuşağın eski kuşağa söyleyeceği söz ne biattır ne reddiye; şudur:

“Sizin deneyiminiz kıymetli ve sizden öğreneceklerimiz var. Fakat sizin kuşağınızın — kendi koşulları yüzünden — çözemediği bazı teorik ve demokratik sorunları bizim çözmemiz gerekiyor. Ve bunu ancak deneyiminize saygı duyarak ama fikirlerinizi eleştirerek yapabiliriz. Bize kızmayın: sizi aşmaya çalışmamız, size verebileceğimiz en büyük değerdir.”

Eski kuşağın genç kuşağa söyleyeceği söz de simetriktir: “Bedelimiz, sözünüzü kesme hakkı vermiyor bize; deneyimimiz, sorularınızı susturmak için değil, beslemek için var. Yanıldığımız yerde gösterin — biz de vaktiyle, bize yanıldığımızı söyleyen çıkmadığı için pahalı ödedik.”

Bu iki cümlenin kurulabildiği yerde kuşak sorunu diye bir sorun kalmaz; kuşaklar, hareketin iki eli olur. Kurulamadığı yerde ise — bir sonraki kısımda göreceğimiz gibi — dijital alan, kuşak kopukluğunu uçuruma çevirir.

KISIM III — DİJİTAL ÇAĞ

BÖLÜM 6 — İNTERNET ÇAĞINDA YOLDAŞLIK: DİJİTAL ALAN VE İLETİŞİM ETİĞİ

6.1 Tarafsız alan yanılsaması

Bugünkü tartışma kültürü sorununu internetten bağımsız ele almak artık mümkün değil; çünkü sol içi tartışmanın ana mecrası, tarihinde ilk kez, dijital alandır. Toplantı salonundan, dergi sayfasından, kahvehane masasından ekrana taşındık — ve taşınırken, yeni mekânın kendisini yeterince tahlil etmedik.

Oysa ilk tahlil cümlesi basittir: İnternet, burjuva ideolojisinin sunduğu gibi “sınıfsız, özgür ve tarafsız bir kamusal alan” değildir. Kamusal alan gibi görünen şey, özel mülkiyettir: tartıştığımız platformların her biri, kâr amaçlı birer şirkettir ve mimarileri — neyin görüneceği, neyin yayılacağı, neyin öne çıkacağı — bu kârın gereklerine göre tasarlanmıştır. Meydanda tartıştığımızı sanıyoruz; bir alışveriş merkezinin yemek katında tartışıyoruz ve masaların düzenini biz kurmadık.

Bu bölümde dijital alanın tartışma kültürümüzü nasıl biçimlendirdiğini üç katmanda inceleyeceğiz: iletişimin doğasındaki değişim, platformların maddi mimarisi ve kendi örgüt kültürümüzün bu yatay alanla çatışması. Sonra da bu zeminde geçerli asgari etik kuralları koyacağız.

6.2 Birinci katman: iletişimin doğası değişti

Yüz yüze tartışma ile yazılı-dijital tartışma, aynı faaliyetin iki biçimi değil, neredeyse iki ayrı faaliyettir. Farkları sayalım.

Kalıcılık. Söz uçar; yazı kalır — ve ekran görüntüsü dolaşır. Sözlü kültürde öfkeyle söylenen cümle, odadaki havayla birlikte dağılırdı; barışıldığında geride iz kalmazdı. Dijital cümle ise kayıttır: üç yıl sonra, bambaşka bir tartışmanın ortasına delil diye taşınabilir. Sözlü kültürde telafi edilebilen sertlik, yazıda telafisizdir. Bunun tersyüz edilmiş sonucu da vardır: insanlar artık tartışırken bir yandan da *arşiv* oluşturdıklarını bilirler; bu bilinç, tartışmayı samimi bir arayış olmaktan çıkarıp savunma dosyası hazırlığına çevirebilir.

Tonun kaybı. Yüz yüze iletişimin anlam yükünün büyük bölümü sözcüklerde değil, ses tonunda, mimikte, duruşta taşınır. Yazı, bütün bu kanalları keser. “Sen de çok biliyorsun” cümlesi, gülümseyerek söylendiğinde şakadır; ekranda okunduğunda hakarettir — ve okur, hangisi olduğuna kendi ruh haline göre karar verir. Dijital tartışmada yanlış anlaşılma istisna değil, varsayılan durumdur; ve öfkeli okur, her belirsizliği aleyhte yorumlar.

Seyirci etkisi. Toplantıda tartışan iki kişi birbirine konuşur; sosyal medyada tartışan iki kişi, izleyenlere konuşur. Tartışmanın örtük amacı ikna olmaktan çıkar, *mahcup etmemek* olur — kendi mahallesine karşı mahcup olmamak. Geri adım atmak, yüz yüze tartışmada olgunluktur; seyircili

tartışmada “yenilgi”dir. Bu yüzden dijital tartışmalar, tarafların ikisinin de aslında sürdürmek istemediği ama bırakmadığı kavgalara dönüşür: herkes tribüne oynar, tribün de kavgaya ister.

Hız baskısı. Mektup çağında cevap günler sonra yazılırdı; öfke, posta yolunda soğurdu. Ekran çağında cevap saniyeler içinde beklenir; geciken cevap, zayıflık sayılır. Oysa düşünme zaman ister — ve tartışmada en çok pişman olunan cümleler, en hızlı yazılanlardır.

6.3 İkinci katman: öfkeden değer üreten mimari

Bu doğal zorlukların üzerine, tasarlanmış bir katman biner — ve bu katmanı Marksist tahlil olmadan anlamak mümkün değildir.

Sosyal medya platformlarının iş modeli, kullanıcı dikkatinin toplanıp reklamcıya satılmasıdır. Gelir, etkileşimle orantılıdır: platform, sen ekranda kaldıkça kazanır. Bu modelin mühendislik sonucu algoritmadır: hangi içeriğin kimin önüne düşeceğine karar veren sistemler, etkileşimi — tıklamayı, yorumu, paylaşımı — en çok üretecek içeriği öne çıkaracak biçimde eğitilir. Ve insan psikolojisinin platformlarca çok iyi bilinen bir gerçeği vardır: en güçlü etkileşim motoru öfkedir. Öfkeliendiren içerik paylaşılır, kavga izlenir, skandal tıklanır. Sabırlı, dengeli, kaynaklı bir tahlil ile keskin bir hakaret aynı anda yayınlandığında, algoritmanın hangisini yükselteceği matematiksel olarak bellidir.

Buna **dikkat ekonomisi** deniyor ve sonucu şudur: tartışma kültürümüzün çürümesi, yalnızca bizim ahlaki zaafımız değil, üzerinde tartıştığımız zeminin *iş modelidir*. Platform, kavgamızdan para kazanır; barışmamızdan kazanmaz. En sık cümlemizi yükseltir; en derin cümlemizi gömür. Bizi, en kötü hallerimizin ödüllendirildiği bir davranış laboratuvarında tutar. Siyasal pratiğini bu alana taşıyan sol, bu mimariyle bilinçli biçimde yüzleşmezse, kapitalist yabancılaştırmanın en sık biçimlerini kendi saflarında yeniden üretmeye mahkûmdur — öfkemiz bile artık bir başkasının sermayesidir.

Bu tespit bir teselli de içerir: Madem sorunun bir bölümü yapısalıdır, çözümün bir bölümü de yapısal olabilir. Tartışmanın mecrasını seçmek — uzun tartışmaları algoritmasız zeminlere (yayın organına, forum ve e-posta listelerine, yüz yüze toplantıya) taşımak, sosyal medyayı tartışma yeri değil duyuru yeri olarak kullanmak — bireysel irade gerektirmeyen, kolektif olarak alınabilecek bir karardır. Düşmanın seçtiği arazide savaşılmaz; arazi seçimi de mücadelenin parçasıdır.

6.4 Üçüncü katman: dikey kültür, yatay alan

Üçüncü katman, kendi tarihimizle ilgilidir. Klasik örgütlenme deneyiminden gelen kültür, dikeydir: sözün sırası, ağırlığı ve adabı bellidir; kim ne zaman konuşur, kime nasıl hitap edilir, itiraz hangi kanaldan yükselir — hepsi kademle, konumla, gelenekle düzenlenmiştir. Bu düzenin işlevleri vardı: deneyim aktarımını güvence altına alıyor, tartışmayı zapt ediyor, sorumluluğu görünür kılıyordu.

İnternet, bu düzeni bir gecede geçersiz kıldı. Dijital alan biçimsel olarak yataydır: yirmi yaşında bir üniversite öğrencisi, elli yıllık bir kadronun paylaşımının altına, herkesin gözü önünde ve anında, “bu tahlil yanlış” yazabilir — ve yazıyor. Dikey kültürde bu, ancak yıllar sonra, belirli kanallardan, belirli üslupla yapılabilecek bir şeydi; yatay alanda bir başparmak hareketi.

Karşılaşmanın iki tarafında da bocalama var. Deneyimli kuşak, alenen ve aracısız itirazı, çoğu zaman, itiraz olarak değil *saygısızlık* olarak okuyor — çünkü onun kodlarında bu biçim, ancak saygısızlığın biçimiydi. Verilen tepki — azarlama, susturma, “haddini bildirme” — çoğu zaman kötü niyetten değil, **otorite kaybı korkusundan** ve kod uyuşmazlığından besleniyor: sözlü kültürün gramerini yazılı alana taşıyan insan, orada başka bir dil konuşulduğunu fark edemiyor. Genç kuşak ise aynı sahneyi tersinden okuyor: meşru bir soruya gelen azar, onun kodlarında, tartışamamanın itirafı. İki taraf da haklı olduğuna emin; ve iki taraf da aslında birbirinin dilini konuşamıyor.

Bu çatışmanın çözümü, iki tarafın da bir adım atmasıdır. Deneyimli kuşaktan istenen adım: alenen itirazın, bu çağın *normal* tartışma biçimi olduğunu kabul etmek — biçimi saygısızlık saymadan içeriğe cevap vermek. Genç kuşaktan istenen adım: yatay alanın eşitliğinin, deneyim farkını yok etmediğini hatırlamak — itirazın hakkını kullanırken, muhatabın taşıdığı tarihsel yükü görmek. Beşinci bölümün diyalog formülü, dijital alanda da geçerlidir; sadece daha çok sabır ister.

6.5 İçerikten kaçış ve dijital linç

Üç katman üst üste bindiğinde, tanıdık mekanizma kurulur. Bir eleştiri yayınlanır. Eleştirinin özüne cevap verecek donanım — ya da zaman, ya da niyet — yoksa, tartışma içeriğinden koparılır: eleştirenin kimliği, yaşı, niyeti, “arkasındakiler” gündem yapılır. “Sen kimsin?”, “Arkanızda kim var?”, “Harekete düşmanlık yapıyorsunuz.” Algoritma, bu cümleleri sever ve yükseltir; seyirci toplanır; taraflar tribünlere oynamaya başlar; ekran görüntüleri cephane olarak birikir. Birkaç saat içinde ortada tartışılan tez kalmaz — sadece taraflar kalır.

Buna dijital linç diyoruz ve iki kalıcı hasarını kayda geçirelim. Hedef alınan insan için hasar açıktır: itibarı, kayıtlı ve aranabilir biçimde, kalıcı olarak hasarlanır; sözlü kültürün kavgası unutulurdu, dijital linç arşivlenir. İzleyenler için hasar daha sinsidir: özellikle genç ve yeni insanlar, tek bir linç izleyerek, o ortamın gerçek kurallarını öğrenirler — burada soru sorulmaz, burada farklı düşünülmez, burada önce saf tutulur. En dinamik insanlar ya susar ya uzaklaşır; kalanlar, susmayı öğrenmiş olanlardır. Linç, bir kişiyi hedef alır ama bir kültürü terbiye eder.

6.6 Dijital iletişim etiği: asgari kurallar

Bu zeminde, üçüncü bölümdeki asgari demokratlığın dijital uygulaması olarak, şu kuralları koyuyoruz:

- 1. Göndermeden önce bekle.** Öfkeyle yazdıysan kaydet, gönderme; yarın oku. Hâlâ arkasındaysan gönder. (Pişmanlıkların çoğu, bu bir gecede önlenirdi.)

2. **Yüz yüze söyleyemeyeceğini yazma.** Ekranın sağladığı mesafe, cesaret değil, test eksikliğidir.
3. **Kişiselleştirme; alayla susturma; küfretme.** Ekran kalabalığı, hakareti meşrulaştırmaz; çoğaltır.
4. **Kanıt sun, kaynak ver; alıntıyı bağlamıyla yap.** Bağlamından koparılmış alıntı, teknik olarak doğru, ahlaki olarak yalandır.
5. **Ekran görüntüsünü silah olarak kullanma; özel yazışmayı izinsiz ifşa etme.** Özel yazışmanın mahremiyeti, yoldaşlık hukukunun dijital biçimidir; onu bozan, herkesin herkese karşı arşiv tuttuğu bir örgüt iklimi kurar.
6. **Hatan gösterildiğinde açıkça düzelt; yanlış bilgiyi aynı görünürlükte geri çek.** Sessizce silmek düzeltme değildir.
7. **Anonim hesap arkasından yoldaşına saldırma.** İmzasız eleştiri, cevap hakkını çalar.
8. **Muhataba konuş, tribüne değil.** Cevabını, izleyenlerin alkışı için değil, karşıdakinin okuması için yaz.

Ve genç yoldaşlara özel not: Klavye gerisinden gelen saldırıya aynı sıklıkla cevap vermemek zayıflık değil, güçtür. Saldırıya sıklıkla cevap verdiğin an, tartışmayı rakibinin seçtiği düzleme — ve algoritmanın sevdiği düzleme — çekmiş olursun; iki kere kaybedersin. Tartışmayı ısrarla teorik zemine, olguya, ilkeye çek. Gerçeklik, dijital gürültüde değil, olgusal doğrulukta ve yöntemin kararlılığındadır.

Boyut	Platform mimarisinin teşvik ettiği	Devrimci iletişim etiği
Tempo	Anında tepki, refleks	Bekletilmiş, düşünülmüş cevap
Muhatap	Tribün, mahalle, algoritma	Karşıdaki insan
Araç	Damga, ekran görüntüsü, linç	Kanıt, bağlamlı alıntı, cevap hakkı
Hata karşısında	Sessiz silme, inkâr	Aynı görünürlükte düzeltme
Mecra bilinci	Her tartışma her yerde	Derin tartışma algoritmasız zeminde

Dijital alanın tahlili bizi kaçınılmaz olarak daha büyük bir soruya getirdi: Platform kapitalizmi, dikkat ekonomisi, algoritmik yönetim — bunları tahlil edecek teorik donanım nereden gelecek? Klasiklerden mi, yeni teorilerden mi, ikisinden mi? Dördüncü kısım, bu sorunun cevabına ayrılmıştır.

KISIM IV — TEORİK YENİLENME

BÖLÜM 7 — MARKSİZMİ DONDURMAK MI, GELİŞTİRMEK Mİ?

7.1 “Dünya değişti” itirazı ve öz-görünüm ayrımı

Teorik hattımıza iki karşıt yönden itiraz gelir ve ikisi de aynı hatayı yapar.

Birinci itiraz sağdan gelir: “Dünya değişti. Marx at arabası çağının düşünürü; bilgisayar çağına sözü ne olabilir?” İkinci itiraz içeriden gelir: “Klasikler her şeyi söyledi. Yeni teori arayışı, revizyonizmin kapısıdır.” Birincisi Marksizmi eskimiş sayar, ikincisi tamamlanmış — ve ikisi de onu *kapanmış* sayar. Oysa Marksizm ne eski ne bitmiş bir doktrindir; işleyen bir yöntemdir. Bu bölüm, iki itiraza birden verilecek cevabın bölümüdür.

Sağdan gelen itiraza cevabın anahtarı, öz ile görünüm ayrımıdır. Kapitalizm, Marx’tan bu yana muazzam biçim değişiklikleri geçirdi: buhar makinesinden mikroçipe, fabrika kentinden küresel tedarik zincirine, gazete ilanından algoritmik reklama. Ama biçimlerin altındaki öz — üretim araçlarının özel mülkiyeti, emek gücünün metalaşması, artı-değere el konulması, birikim zorunluluğu, kriz eğilimi, sınıf karşıtlığı — yerli yerinde duruyor. Motokuryeyi apartman aralarında koşturan uygulama, görünüm olarak yenidir; kuryenin ödenmemiş emek zamanına el koyan ilişki, *Kapital*’in birinci cildindeki ilişkinin ta kendisidir. Yüzey değişirken derin yapı sürüyor — klasiklerin eskimemesinin sırrı budur. Marx-Engels-Lenin’in ekonomi politik eleştirisi rafa kaldırıldığında elde ne kalır? Kapitalizmi “piyasa toplumu” diye yeniden adlandıran burjuva sosyolojisi, sömürüyü “gelir eşitsizliğine” indirgeyen liberal temenniler ve tekniği kader sayan teknoloji söylemi. Meta fetişizmi, yabancılaşma, ideoloji kuramı, emperyalizm tahlili, devlet analizi — bunlar müze parçası değil, bugün de iş gören aletlerdir; dokuzuncu bölümde bu aletlerle yapay zekâyı tahlil ederken göreceğiz.

İçeriden gelen itiraza cevabın anahtarı ise başka bir ayrımdır: **Klasikleri tekrar etmek ile klasikleri yöntem olarak kullanmak aynı şey değildir.** Lenin’in emperyalizm tahlili, Marx’ta emperyalizm bölümü olmadığı için mi yazılmıştır, yoksa Marx’ın yöntemi yeni bir olguya uygulandığı için mi? Cevap açıktır: Lenin, Marx’ı tekrar etmedi; Marx’ın yöntemini, Marx’ın görmediği bir aşamaya — tekelci kapitalizme — uyguladı. Eğer Lenin “klasiklerde olmayan şey söylenmez” ilkesiyle davransaydı, Leninizm olmazdı. Teoriyi dondurulmuş bir dogma, tarihsel bir müze nesnesi, ezberlenecek bir ilmiyal gibi ele almak, Marksizmin diyalektik doğasına aykırıdır; ve tarihin cilvesi şudur ki, klasikleri en çok tekrarlayanlar, klasiklerin yaptığı şeyi — yeni olgunun özgün tahlilini — en az yapanlardır.

7.2 Devam halkaları: aynı geleneğin sonraki uğrakları

Bu yüzden klasik omurganın üzerine, aynı eleştirel geleneğin sonraki uğraklarından öğrenerek inşa ederiz. “Sonraki uğrak” ifadesi bilinçlidir: aşağıdaki isimlerin her biri, Marksist yöntemin içinden, sınıf perspektifini koruyarak, kendi çağının somut sorunlarına cevap üretti. Her birini tek soruyla sınavarak tanıtacağız: *Bugün hangi sorunumuzu çözmekte işe yarıyor?*

Gramsci: rıza nasıl üretilir? Antonio Gramsci, faşizmin zindanında, yenilginin sorusunu sordu: Devrim neden Batı’da gerçekleşmedi? Cevabı, egemenliğin iki ayağını ayırt etmekten geçti: zor ve rıza. Burjuvazi yalnızca devletin zor aygıtıyla değil, sivil toplumun kılcal damarlarıyla — okul, basın, kilise, dernek, gündelik “sağduyu” — yönetir; egemenliğin bu ikinci ayağına **hegemonya** denir. Hegemonya kavramı bugün iki işimizi birden görür. Birincisi, burjuva ideolojisinin gündelik hayattaki gücünü — “başka alternatif yok” duygusunun nasıl üretildiğini, medyanın rıza imalatını — çözümlmek. İkincisi, ve bu kitap için daha önemlisi: kendi sorunumuzu anlamak. Gramsci, karşı-hegemonyanın ancak kendi kültürünü, kendi ahlaki-entelektüel önderliğini kurabilen bir hareketle mümkün olduğunu gösterdi. Sol içi tartışma kültürü sorunu, tam anlamıyla Gramsci’ci bir sorundur: **kendi içinde rıza yerine baskıyı işleten bir hareket, topluma rıza üretemez.** Organik aydın kavramı da buradan bize bağlanır — sınıfın kendi içinden çıkan, onun diliyle konuşan aydın tipi, ancak tartışmanın serbest olduğu bir kültürde yetişir; azarın hüküm sürdüğü yerde organik aydın değil, suskun izleyici yetişir.

Althusser: özneler nasıl çağrılır? Louis Althusser, ideolojinin bir “yanlış fikirler bulutu” olmadığını, maddi pratiklerde — aygıtlarda, ritüellerde, kurumlarda — var olduğunu gösterdi. Devletin ideolojik aygıtları çözümlemesi ve öznelerin ideoloji tarafından “çağrılması” kavramı, sosyal medya çağında taze bir açıklama gücü kazandı: altıncı bölümde tarif ettiğimiz platform mimarisi, Althusser’in kavramlarıyla okunduğunda, devasa bir çağırma makinesi olarak görünür — bizi sürekli belirli özne konumlarına (öfkeli taraftar, alaycı seyirci, mağdur, savcı) çağırarak ve bu konumları etkileşimle ödüllendiren bir aygıt. Tartışma kültürümüzün çürümesini kişisel ahlak sorunundan yapısal soruna çeviren tahlil, Althusser’e çok şey borçludur. Ve Althusser’in bize ikinci bir armağanı vardır: kendi teorik hatalarını açıkça tahlil eden özeleştirici metinleri yazdı. Teorisinin gözden geçirilmesini bizzat örgütledi — teorisyenin kendine uyguladığı eleştiri, bu kitabın savunduğu kültürün seçkin bir örneğidir.

Brecht: seyirci nasıl düşündürülür? Bertolt Brecht, burjuva tiyatrosunun seyirciyi büyülediğini — özdeşleştirip uyuttuğunu — gördü ve tersini yapan bir sanat kurdu: yabancılaştırma efekti, seyirciyi büyüden çıkarır, sahnedekinin *kurulmuş* olduğunu hatırlatır, izleyeni yargıya çağırır. “Böyle olması doğal” duygusu yerine “neden böyle, başka türlü olabilir mi” sorusu: Brecht’in bütün tekniği bu ikameye hizmet eder. Bize mirası çifttir. Kültürel üretimde: izleyeni edilgen tüketici değil, eleştirel tanık olarak kuran bir estetik. Genel ilke olarak: Brecht’in tiyatrosu, eleştiri kültürünün sanattaki karşılığıdır — özdeşleşmeyi kıran, mesafeyi öğreten, “kahramanına bile” soru sorduran bir kültür. Kendi “kahramanlarımıza” soru sormadığımız her durumda, Brecht’ten öğrenecek şeyimiz var demektir.

İlyenkov: soyutlama nasıl çalışır? Evald İlyenkov, Sovyet felsefesinin resmi ders kitabı dogmatizmine karşı, diyalektiğin yaratıcı damarını savunan filozoftur. *Kapital*'in yöntemini — soyuttan somuta yükselme — yeniden keşfetti: bilimsel düşünce, duysal karmaşadan hareket edip en basit belirlemeyi (hücreyi: metayı) bulur, oradan somutun zenginliğini adım adım yeniden kurar. İdeallik üzerine çalışması — düşüncenin, anlamın, değerin bireysel kafada değil, toplumsal pratikte var olduğu tezi — materyalizmin en incelikli savunularındandır. Bize iki şey söyler. Birincisi yöntemeldir: teorik tembelliğin panzehiri, hazır formül değil, soyutlama emeğidir. İkincisi tarihseldir: İlyenkov, eleştirinin kurumsal olarak bastırıldığı bir ortamda düşünmeye çalıştı; eserleri kâh engellendi, kâh görmezden gelindi. Onun hikâyesi, bu kitabın bir tezinin canlı kanıtıdır: eleştiri bastırılınca bile düşünce yol arar — ama bastırmanın bedelini hem düşünür hem toplum öder.

Vygotsky: düşünme nasıl öğrenilir? Lev Vygotsky, bilincin toplumsal-tarihsel oluşumunu bilimsel temele oturtan psikologdur. Temel bulgusu şudur: yüksek zihinsel işlevler — kavramsal düşünme, iç konuşma, irade — bireyin içinden filizlenmez; önce insanlar *arasında*, toplumsal etkileşimde var olur, sonra içselleştirilir. Çocuk, önce başkasıyla tartışır; sonra kendi kendine tartışmayı — yani düşünmeyi — öğrenir. Bu bulgunun bizim konumuz için sonucu dönüştürücüdür: **Eleştirel düşünme, doğuştan gelen bir yetenek değil, kültürel olarak edinilen bir pratiktir — ve tahammülsüzlük kader değildir.** İyi tartışan bir kolektifin üyeleri, zamanla iyi düşünen bireyler olur; azarın hüküm sürdüğü bir kolektifin üyeleri, zamanla düşünmemeyi içselleştirir. Vygotsky'nin "yakınsal gelişim alanı" kavramı — insanın, daha yetkin biriyle işbirliği içinde, tek başına yapabileceğinin ötesine uzanabilmesi — kuşak ilişkisinin de bilimsel formülüdür: deneyimli kuşağın işlevi, gencin yerine düşünmek değil, gencin daha iyi düşünmesini mümkün kılmaktır. On ikinci bölümdeki eğitim önerilerimizin bilimsel temeli bu bulgulardır.

7.3 Eklektizm değil, süreklilik: ölçüt sorunu

"Bu kadar isim — Gramsci, Althusser, Brecht, İlyenkov, Vygotsky — her şeyden biraz alan bir eklektizm değil mi?" İtiraz ciddiye alınmayı hak eder, çünkü gerçek bir tehlikeyi işaret eder: teorik çerçevesizlik, modaya göre kavram devşiren, tutarlılığı olmayan bir "teori tüketiciliği" pekâlâ vardır ve solda örnekleri az değildir.

Cevabımız, ölçüt göstermektir. Bir düşünürden yararlanmanın Marksist ölçütü üçlüdür: *Yöntem* — düşünür, tarihsel materyalist yöntemin içinde mi çalışıyor, yoksa onu terk mi ediyor? *Sınıf perspektifi* — tahlili, sınıf mücadelesi zemininde mi duruyor, onu belirsizleştiriyor mu? *Pratikte bağ* — kavramları, mücadelenin somut sorunlarını çözmekte iş görüyor mu, yoksa akademik süsleme mi? Yukarıdaki beş ismin her biri bu üç sınavdan geçer; her birini somut bir sorunuza bağlayarak tanıtımamızın nedeni de budur. Eklektizm, kavramları vitrin için toplar; süreklilik, aletleri iş için seçer.

Aynı ölçüt, ters yönde de çalışır: her yeni teoriyi kutsamak ile her yeni teoriyi incelemek ayrı şeylerdir. Yeni bir kavramla karşılaştığımızda sorumuz "moda mı" değil, "üç sınavı geçiyor mu" olur. Geçmeyen kavram, üslubu ne kadar parlak olursa olsun, cephaneliğe girmez; geçen kavram,

kaynağı ne kadar beklenmedik olursa olsun, incelenir — beşinci bölümde kurduğumuz ilkeyle: fikrin doğruluğu kaynağından değil, içeriğinden ölçülür.

Marksizmin büyüklüğü, kendinden önceki teoriyi ezberletmesinde değil, dünyayı açıklama kapasitesini sürekli geliştirebilmesindedir. Marx, Hegel'i ve Ricardo'yu aşarak Marx oldu; Lenin, Marx'ı tekelci aşamaya taşıyarak Lenin oldu; Gramsci, yenilgiyi tahlil ederek geleneği büyüttü. Bizim kuşağımızın görevi de aynıdır: platformu, algoritmayı, yapay zekâyı tahlil ederek geleneği büyütmek. Dogma güncellenemez; ancak eleştiri güncellenir.

Teorik boyut	Dogmatik yaklaşım	Yaşayan Marksizm
Klasiklerle ilişki	Tekrar, ezber, ayet	Yöntem olarak işletme, yeni olguya uygulama
Yeni teorilere	Toptan ret ("revizyonizm!") ya da toptan kutsama (moda)	Üçlü sınav: yöntem, sınıf perspektifi, pratikle bağ
Teorik üretimin amacı	Sadakatin kanıtlanması	Somut durumun somut tahlili
Geleneğin büyüme biçimi	Büyüyemez; tamamlanmıştır	Her kuşağın kendi çağını tahlil etmesiyle

Bu bölümde cephaneliğin *ilkesini* kurduk. Sıradaki bölüm, cephaneliğin *envanterini* çıkarıyor: Bilgi Müşterekleri somut olarak hangi kaynaklarla, hangi geleneklerle, hangi güncel deneyimlerle çalışıyor?

BÖLÜM 8 — BİLGİ MÜŞTEREKLERİ’NİN YÖNTEMİ VE TEORİK CEPHANELİĞİ

8.1 Neden kendimizi anlatıyoruz?

Bu bölüm, kitabın en “yerel” bölümüdür: Bilgi Müşterekleri’nin — bu kitabı üreten kolektifin — hangi yöntemle ve hangi kaynaklarla çalıştığını anlatır. Bunu bir tanıtım broşürü yazmak için yapmıyoruz; savunduğumuz eleştiri kültürünün gereği olarak yapıyoruz. Şeffaflık, eleştirilebilirliğin ön koşuludur: Okur, neyi neden yazdığımızı, hangi kaynaklardan beslendiğimizi, hangi geleneğin içinde durduğumuzu bilmeli ki bizi *yerinden* eleştirebilsin. Cephaneliğini gizleyen, eleştirmenini silahsızlandırıyordur — biz tersini yapıyoruz: işte kaynaklarımız, işte yöntemimiz; yanışımızı buradan arayın.

Adımızın kendisi bir programdır. **Bilgi müşterekleri**: bilginin, tıpkı köy meraları, ortak sular, açık kaynak kodlar gibi, çitlenmemesi gereken bir ortak varlık olduğu fikri. Kapitalizm, tarihi boyunca müşterekleri çitleyerek büyüdü — toprağı, suyu, tohumu ve çağımızda bilgiyi: patentlerle, telif duvarlarıyla, abonelik kapılarıyla, kapalı algoritmalarla. Bizim programımız bu çitlemenin tersidir: bilgiyi açmak, paylaşmak, ortaklaştırmak. Bu kitabın serbestçe dolaşması, kılavuzun elden ele geçmesi, yazılarımızın duvarsız yayınlanması programın kendisidir. Ve dikkat edilirse, eleştiri kültürü ile bilgi müşterekleri aynı ilkenin iki yüzüdür: ikisi de bilginin tekelleştirilmesine — birinde mülkiyetle, ötekinde otoriteyle tekelleştirilmesine — karşıdır.

8.2 Yöntem: sekiz cümlede

Bilgi Müşterekleri’nin yöntemi, önceki bölümün ilkelerinin uygulamasıdır ve sekiz cümlede özetlenebilir. Klasik Marksist kaynaklardan yararlanırsınız; fakat onları kutsal metinler gibi değil, işletilecek bir yöntem olarak ele alırsınız. Farklı teorik gelenekleri, yedinci bölümde koyduğumuz üçlü ölçütü — yöntem, sınıf perspektifi, pratikle bağ — inceleriz. Modern dünyadaki dönüşümleri, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri kesintisiz izleriz; çünkü gerçeklikle bağı kopan eleştirinin dogmaya dönüşeceğini biliriz. Kapitalizmin yeni biçimlerini Marksist yöntemle tahlil eder, teşhir ederiz. Teşhirle yetinmez, sosyalist bir gelecek için alternatif tasarımları da tartışırız. Yazdıklarımızı eleştiriye açar, gelen eleştiriye yayınlar, haklı çıkanı işleriz. Bilgiyi metalaştırmadan, açık ve ortak üretiriz. Ve bütün bunları, bu kitapta savunduğumuz tartışma etiğiyle yapmaya çalışırız — çoğu zaman başarak, bazen başaramayarak, başaramadığımızda düzelterek.

8.3 Cephanelik: kaynaklarımızın açık dökümü

Şimdi envanter. Beslendiğimiz kaynakları, her birinin *ne için* kullanıldığını göstererek sıralıyoruz.

Klasik omurga: Marx, Engels, Lenin. Ekonomi politik eleştirisi, artı-değer teorisi, tarihsel materyalist yöntem, emperyalizm tahlili, devlet ve devrim teorisi. Bütün tahlillerimizin iskeleti buradadır; yedinci bölümde gerekçesini verdik, dokuzuncu bölümde işleyişini göstereceğiz.

Gramsci–Althusser–Brecht hattı. Burjuvazinin kültürel ve ideolojik egemenliğinin — rıza üretiminin, ideolojik aygıtların, estetik uyutmanın — teşhiri için. Kültür-sanat yazılarımızın ve medya eleştirilerimizin ana aletleri bu hattan gelir.

Sovyet felsefe geleneğinin yaratıcı damarı: İlyenkov, Vygotsky. Diyalektik mantık, soyuttan somuta yöntem, bilincin ve yeteneğin toplumsal oluşumu. Eğitim yazılarımızın ve bu kitabın “eleştiri kültürü öğrenilebilir” tezinin bilimsel temeli.

CIPOML kaynakları. Uluslararası Marksist-Leninist Parti ve Örgütler Konferansı bünyesinde üretilen teorik ve siyasal belgeler: işçi sınıfının uluslararası mücadelesinin, revizyonizmle hesaplaşmanın ve anti-emperyalist hattın güncel birikimi. Bu belgeleri, dünyayı tek merkezden okumamak için değil — dördüncü bölümde kampçılığın maliyetini gördük — enternasyonalist bir tartışmanın *içinde durmak* için izliyoruz: hazır reçete deposu olarak değil, yaşayan bir tartışma masası olarak.

Alman solunun tarihsel laboratuvarı. Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht ve Paul Levi dönemlerinden itibaren KPD (Almanya Komünist Partisi) içinde yürütülen tartışmalar, bu kitabın konusu açısından paha biçilmez bir arşivdir: kendiliğindencilik ile öncü parti, kitle çizgisi ile sekterizm, sosyal demokrasiyle birleşik cephe sorunları — her uğrakta aynı soruyu sorarak okuyoruz: *İç tartışma nasıl yürütüldü ve sonucu ne oldu?* Levi’nin Mart Eylemi eleştirisinin öyküsü — haklı bir eleştirinin, disiplinsiz biçimde yapıldığı için nasıl heba olduğu; ve haklı eleştiriye cezalandıran partinin sonraki hatalara nasıl savunmasız kaldığı — bu kitabın iki tezinin tek olayda kanıtı gibidir. *Die Linke* deneyimini ise ters yönden okuyoruz: parlamenter entegrasyonun ve sosyal demokratik erimenin, yani eleştirinin *reformizm yönünde* susturulmasının güncel örneği olarak. Günlük Marksist gazete *Junge Welt*, emperyalist merkezdeki sınıf çelişkilerini sığağı sığağına izlememizi sağlayan somut materyalist habercilik çizgisiyle, sosyalist medya modeli olarak da ilgi alanımızdadır.

Güncel parti inşa deneyimleri: Arbeit Zukunft ve APL. Almanya Komünist İşçi Partisi İnşa Örgütü (Arbeit Zukunft) ile Amerikan Emek Partisi’nin (APL) iç tartışmaları, bizim için özel bir gözlem alanıdır; çünkü ikisi de bizim sorumuzu yaşıyor: emperyalist bir merkezde, sınırlı güçlerle, düşman bir ideolojik iklimde parti inşası. Örgütsel hat, kitle çalışması, kuşak yenilenmesi ve eleştiri-özeleştirme mekanizmalarının *küçük örgüt ölçeğinde* nasıl işletildiği — on birinci bölümün “sağdan sayınca sayımız belli” sorusunun canlı laboratuvarları. KPD tarihsel dersi verir; İnşa Örgütü ve APL, aynı derslerin bugünkü sınavını. APL’nin yayın organı üzerinden yürüttüğü teorik-ajitatif üretim, dijital çağda sosyalist yayıncılığın imkânları açısından ayrıca incelenmeye değer.

8.4 Envanterin anlamı: izleme pratiği olarak teori

Bu dökümün amacı bir isim listesiyle caka satmak değildir; bir *çalışma biçimini* göstermektir. Teorik hattımız, rafta duran bir okuma listesi değil, **yaşayan bir enternasyonalist izleme pratiğidir**: tarihsel deneyimleri bugünün sorularıyla okuyan, güncel deneyimleri tarihsel derslerle sınavan, sürekli işleyen bir karşılaştırma faaliyeti. Devrimci teori, donmuş reçeteler bütünü değil, somut durumun somut tahlilini yapma yeteneğidir; ve bu yetenek, ancak geniş bir gözlem alanıyla beslenirse çalışır.

Formülümüz şudur: **Amacımız geçmişin sloganlarını bugüne taşımak değil, geçmişin eleştirel mirasını bugünün dünyasında yeniden işletmektir**. Klasiklerin devrimci özüne sadakat, onların açtığı patikayı günün olgularıyla genişletmekle mümkündür — ve günün olguları içinde en büyüğü, sonraki bölümün konusudur: teknolojinin ve yapay zekânın dönüştürdüğü kapitalizm.

Teorik boyut	Dogmatik yaklaşım	Bilgi Müşterekleri'nin yaklaşımı
Metodoloji	Metinleri değişmez ayet gibi ezberleme	Diyalektik yöntemi yaşayan alet sayma
Kaynak ufku	Tek merkez, tek gelenek, kamp ezberi	Klasikler + devam halkaları + güncel deneyimler
Tarihsel dersler	Kutsallık ya da günahkârlık anlatısı	KPD'den APL'ye: "iç tartışma nasıl yürüdü?" sorusu
Bilgiyle ilişki	Tekel: bilen azınlık, dinleyen çoğunluk	Müşterek: açık, paylaşılan, ortak üretilen
Şeffaflık	Cephanelik gizlenir	Cephanelik ilan edilir — eleştiri buraya

BÖLÜM 9 — TEKNOLOJİ, YAPAY ZEKÂ VE DEĞİŞEN KAPİTALİZM

9.1 Günceli izlemek neden eleştiri kültürünün parçasıdır?

Bu bölüme bir soruyla başlayalım: Eleştiri kültürü üzerine bir kitabın içinde yapay zekâ bölümünün işi ne?

Cevap, kitabın en önemli bağlantılarından biridir. Sayfamızın gündemi, dijital dönüşümleri ve yapay zekâ alanını kesintisiz izlemesinin nedeni teknik merak ya da sermayenin teknoloji hayranlığına ortak olmak değildir. Neden şudur: **Günceli diyalektik bir kavrayışla izlemek, eleştiri kültürünü soyut ve dogmatik olmaktan kurtarıp somut materyalist bir zemine oturtmanın yoludur.** Gerçeklikle bağı kopmuş, günün üretim ilişkilerini ve sömürü biçimlerini ıskalayan bir eleştiri anlayışı, kaçınılmaz olarak kendi içine kapanır; enerjisini dış dünyaya değil, iç kavgaya harcar. Somut hedefini yitiren eleştiri, hedef olarak yoldaşını bulur — sol içi kavgaların şiddeti ile teorik üretimin kısırlılığı arasındaki ters orantı, tesadüf değildir. Dördüncü bölümde gördük: teorisiz tutku, kamp savunuculuğuna sivrulür. Aynı yasa bugün de işler: güncelsiz eleştiri, dedikoduya sivrulür. Dogma güncellenemez; ancak eleştiri güncellenir.

Bir vurgu daha, konumumuza dair: Bu alanda dışarıdan konuşmuyoruz. Teknoloji ve yapay zekâ bizzat çalışma alanımızdır; algoritmik denetimin, esnek çalışma söyleminin, zihinsel emeğin değersizleştirilmesinin *nesnesi olan* insanlar olarak konuşuyoruz. Marx, çağının en ileri üretici güçlerini — makineyi, fabrikayı — tahlilinin merkezine koymuştu; İngiltere'nin fabrika müfettişi raporlarını, mavi kitapları satır satır okuyarak. Bugünün Marksisti için o merkez veri, algoritma ve yapay zekâdır; ve bizim “mavi kitaplarımız”, bizzat içinde çalıştığımız üretim süreçleridir. İçeriden edinilmiş canlı deneyim, eleştirinin en sağlam cephanesidir: burjuva medyasının süsleyip sunduğu “teknolojik cennet” masallarını parçalayan şey, sahadan süzülen yalın gerçekliktir.

9.2 Grundrisse'nin kehaneti: genel zekâ

Tahlile, külliyatın en ileri görüşlü sayfalarından başlayalım. Marx, *Grundrisse*'nin “Makineler Üzerine Fragman” diye anılan bölümünde, sermayenin gelişiminin bir eğilimini öngörür: Üretim ilerledikçe, zenginliğin asıl kaynağı, tek tek işçilerin kas gücünden çıkar; bilimin, tekniğin, toplumsal olarak birikmiş bilginin — Marx'ın deyişiyle **genel zekânın** — üretici güce dönüşmesine kayar. Makine, bu toplumsal bilginin demirden bedenidir: içinde kuşakların bilimi, zanaatı, deneyimi maddileşmiştir.

Yapay zekâ, bu öngörünün bugüne kadarki en çarpıcı doğrulamasıdır. Bir dil modeli nedir? İnsanlığın yazılı üretiminin — kitapların, ansiklopedilerin, tartışmaların, kodların, yani kelimenin tam anlamıyla genel zekânın — istatistiksel olarak damıtılmış halidir. Bu modeller, kolektif emeğimizin

üzerinde eğitilir: metinlerimiz, görsellerimiz, çevirilerimiz, sorularımız. Ve sonra bu damıtılmış kolektif zekâ, özel mülk olarak — abonelikle, API ücretiyle, lisansla — bize geri satılır. Çağımızın en büyük çitleme operasyonu budur: müştereklerin çitlenmesinin, köy merasından bilginin kendisine uzanan tarihinin son halkası. Sekizinci bölümde adımızın programını anlatmıştık; işte o programın güncel muharebesi: **genel zekâ kimin olacak?**

9.3 Yeni görünüm, eski öz: tahlil araçları iş başında

Yedinci bölümde klasik aletlerin eskimediğini söylemiştik; şimdi gösterelim. Geç kapitalizmin yeni görünümünü tek tek alıp, hangi klasik kavramın onları açtığına bakalım.

Platform ve artı-değer. Yemek dağıtım uygulaması, “esnek çalışmanın özgürlüğü” söylemiyle pazarlanır; kuryeye patronsuzluk vaat eder. Tahlil bir adım atınca görünüm dağılır: kurye, üretim aracına (uygulamaya, müşteri havuzuna) sahip değildir; emek gücünü parça başı satar; taşıdığı her paketin ürettiği değer bir bölümüne platform el koyar. Bu, artı-değer ilişkisinin ta kendisidir — üstelik on dokuzuncu yüzyılın parça başı ücret sistemine, Marx’ın “sömürünün en elverişli biçimi” dediği düzene geri dönmüş halde. “Esneklik”, güvencesizliğin; “kendi patronun ol”, patronun görünmezleşmesinin reklam adıdır.

Algoritmik yönetim ve denetim. Fabrikada denetçi vardı; depoda ve uygulamada algoritma var. Kuryenin rotası, teslimat süresi, mola hakkı; depo işçisinin saniye saniye ölçülen tempo puanı; içerik moderatörünün saatlik karar kotası — denetim, insandan yazılıma devredildi ve yoğunlaştı. Algoritmik yönetimin sınıfsal yeniliği şudur: itiraz edilecek bir yüzü yoktur. Ustabaşıyla tartışılır, komiteye şikâyet edilir; puanlama algoritmasıyla tartışılmaz — “sistem böyle.” Denetimin kişisizleşmesi, denetimin mutlaklaşmasıdır; ve buna karşı örgütlenme — kurye direnişlerinin gösterdiği gibi — yeniden, klasik yöntemlerle, işçilerin birbirini bulmasıyla başlıyor.

Veri: karşılığı ödenmeyen emek. Platformdaki her tıklama, her değerlendirme, her paylaşım, her düzeltme — kullanıcı etkinliği — platformların hammaddesidir. Reklam hedeflemesini besleyen davranış verisi de, yapay zekâyı eğiten içerik de bizden toplanır; karşılığında ücret değil, “ücretsiz hizmet” verilir. Gözetim, bu toplama işleminin teknik adıdır; yabancılaşma, sonucunun felsefi adı: kendi ürettiğimiz veri, bize yabancı bir güç olarak — bizi profilleyen, yönlendiren, manipüle eden bir güç olarak — karşımıza dikilir.

Tekelleşme. Lenin’in tekelci kapitalizm tahlili, teknoloji sektöründe ders kitabı netliğinde doğrulanır: ağ etkileri doğal tekel üretir; birkaç şirket, arama, sosyal medya, bulut, işletim sistemi pazarlarını paylaşır; hesaplama gücü — yapay zekâ çağının stratejik hammaddesi — bir avuç şirketin ve devletin elinde toplanır. Çip tedarik zinciri üzerine yürüyen jeopolitik kavga, emperyalizm tahlilinin güncel sayfasıdır.

Bilişsel emeğin metalaşması ve değersizleşmesi. Ve kendi sınıf deneyimimiz: yazılımcının, çevirmenin, tasarımcının, gazetecinin emeği — dünün “ayrıcalıklı” zihin emeği — gözümüzün önünde proleterleşiyor. Parçalara bölünüyor, platformlara taşınıyor, ölçülüyor, ucuzluyor; yapay zekâ, bu süreçte, zihin emeğinin makinesi olarak devreye giriyor — tıpkı dokuma tezgâhının el

emeğine yaptığını, kod ve metin üretimine yapmak üzere. Buradan iki yanlış çıkarılabilir ve ikisini de reddediyoruz: makine kırıcılığı (sorun teknolojiye değil) ve kayıtsızlık (dönüşüm “doğal” değil). Doğru sonuç örgütlenmedir: zihin emekçisi, kol emekçisinin iki yüzyıl önce öğrendiğini öğreniyor — tek başına hiçbir şey, birlikte her şey.

9.4 İdeolojik cephe: iki masal, tek işlev

Yapay zekâ etrafında iki büyük anlatı dolaşıyor ve ikisi de bizim değil.

Birincisi Silikon Vadisi’nin kurtuluş vaazıdır: YZ hastalıkları bitirecek, bolluk getirecek, insanlığı özgürleştirecek. İkincisi felaket anlatısıdır: YZ işleri bitirecek, kontrolden çıkacak, insanlığı yok edecek. Karşıt görünen bu iki masalın ortak bir işlevi vardır: ikisi de teknolojiyi *özne* yapar — YZ yapacak, YZ edecek — ve böylece asıl özneyi, teknolojiye sahip olan sınıfı görünmezleştirir. “Yapay zekâ işinizi elinizden alacak” cümlesi, dilbilgisi düzeyinde bir ideolojik operasyondur: işi elinizden alacak olan yapay zekâ değil, yapay zekâyı maliyet düşürmek için kullanan işverendir. Fail gizlenince, mücadele de hedefsizleşir: algoritmaya kızılır, patron aklanır.

Bizim hattımız iki masalı da reddeder: **“Teknoloji nötrdür” yanılsamasına da, “teknoloji kaderdir” tesliyetine de karşıyız.** Teknoloji, içinde geliştiği sınıf ilişkilerinin damgasını taşır: hangi sorunların çözülmeye değer olduğuna, hangi verimliliğin kimin için verimlilik olduğuna sermaye karar verir — depo algoritması işçiyi hızlandırmak için yazılır, dinlendirmek için değil. Ama aynı teknolojiler, başka mülkiyet ilişkileri altında, başka amaçlara koşulabilir: aynı optimizasyon, çalışma süresini kısaltmaya; aynı tahmin gücü, toplumsal planlamaya; aynı dil modelleri, bilgiyi müşterekleştirmeye. Sorun teknikte değil, teknik üzerindeki mülkiyettedir — teşhirimizin de, alternatifimizin de merkezi budur.

9.5 Alternatif: sosyalizmin güncellenmiş gerekçesi

Teşhir, tek başına, felaket anlatısının sol versiyonuna dönüşür; o yüzden hattımızın ikinci yarısı alternatiftir.

Toplumsal mülkiyet altında yapay zekâ, üç eski sosyalist iddiaya yeni güç verir. Birincisi, **çalışma süresinin kısaltılması**: verimlilik artışı, özel mülkiyet altında işsizlik ve kâr olarak; toplumsal mülkiyet altında herkes için daha kısa iş günü olarak gerçekleşir — Marx’ın “özgürlük alemi, zorunluluk aleminin kısaltılmasıyla başlar” tezi, YZ çağında somut bir programa dönüşür. İkincisi, **planlama**: yirminci yüzyılın planlama tartışmalarındaki en güçlü itiraz — milyonlarca ürünün, ihtiyacın, kaynağın hesaplanamayacağı itirazı — gerçek zamanlı veri ve öğrenen modeller çağında eski gücünü yitirmiştir; bugün dev şirketler, kendi içlerinde, piyasasız dev planlama ekonomileri işletiyor zaten — soru, bu kapasitenin kimin için çalışacağıdır. Üçüncüsü, **bilgi müşterekleri**: açık kaynak yazılım, açık bilim, ortak veri havuzları, kolektif ansiklopediler — kapitalizmin içinde bile

filizlenen bu pratikler, üretimin özel mülkiyetsiz de, hatta daha iyi örgütlenebileceğinin tohum kanıtlarıdır. Sınırlarını biliyoruz: tekellerin açık kaynağı kendi değer zincirine bağlamakta ustalaştığını da görüyoruz. Tohum, bahçe değildir; ama tohumdur.

Sosyalizm, yapay zekâ çağında bir nostalji değil, bu çağın çelişkilerinin — genel zekânın özel mülkiyeti çelişkisinin — tek akılcı çözümüdür. Ve bu iddiayı taşıyabilmemiz, tam da bu bölümün başındaki ilkeye bağlıdır: günceli izleyen, içeriden bilen, somut konuşan bir eleştiri kültürü. Eleştirimizin gücü, ne kadar yüksek sesle konuştuğumuzda değil, ne kadar yalın bir gerçekliğe dayandığımızda saklıdır.

Eleştiri yaklaşımı	Soyut/dogmatik eleştiri	Günceli izleyen diyalektik eleştiri
Zemin	Ezber sloganlar, kırk yıllık örnekler	Yaşanan üretim süreçleri, güncel veriler
YZ karşısında	Ya görmezden gelme ya panik	Sınıf tahliliyle teşhir + mülkiyet sorusu
Fail tespiti	"Teknoloji yapıyor" (özne kayması)	Teknolojiye sahip olan sınıf yapıyor
Enerjinin yönü	İç kavga (hedefsiz eleştiri)	Sermayeye karşı tahlil ve örgütlenme
Vaat	Geçmişin savunusu	Genel zekânın müşterekleştirilmesi

Teorik yenilenme kısmını tamamladık: ilke (Bölüm 7), envanter (Bölüm 8) ve uygulama (Bölüm 9). Son kısım, bütün bu birikimi örgütsel mekanizmaya ve geleceğe bağlıyor: eleştiri-özeleştiri nasıl kurumsallaşır, sayısı belli bir sol birbirini tüketmekten nasıl vazgeçer ve genç kuşak nasıl bir kültür devralır?

KISIM V — MEKANİZMALAR VE GELECEK

BÖLÜM 10 — ELEŞTİRİ VE ÖZELEŞTİRİ MEKANİZMALARI OLMADAN SOSYALİZM OLMAZ

10.1 Soru: demokratik kültür nerede öğrenilir?

Basit bir soruyla başlayalım: Bir hareket demokratik kültürü ne zaman öğrenecek — iktidara geldiğinde mi?

Sorunun saçmalığı, cevabıdır. Bugün üye toplantısında farklı görüşü susturan anlayış, yarın toplumu yönetirken çoğulluğa nasıl tahammül edecek? Bugün bir yazıya gelen itirazı “güvenlik tehdidi” sayan refleks, yarın toplumsal muhalefeti ne sayacak? İnsan, sahip olmadığı kültürü iktidar anında icat edemez; iktidar, kültürü yaratmaz — büyütür. Demokratik alışkanlıklarla gelen, onları devletleştirir; despotik alışkanlıklarla gelen, onları da devletleştirir. **Demokratik kültür, mücadelenin içinde, bugünden öğrenilir ve kurulur — ya da hiç kurulamaz.** Nasıl bir sosyalizm istiyorsak, nüvesini bugünkü ilişkilerimizde inşa etmek zorundayız; örgüt, gelecek toplumun provasıdır ve prova, oyunun nasıl oynanacağını gösterir.

10.2 Tarihin dersi: bastırılan çelişki geri döner

Yirminci yüzyıl, bu konuda insanlığın en pahalı dersliğidir ve dersi dürüstçe okumak zorundayız — ne anti-komünist karikatüre teslim olarak, ne gerçeği örterek.

Sosyalizm deneyimlerinin tarihinde, iç tartışmanın açık olduğu dönemler ile bastırıldığı dönemler ayırt edilebilir; ve verim, yaratıcılık, düzeltme kapasitesi ile tartışma özgürlüğü arasındaki bağ, bu tarihte çıplak gözle izlenebilir. Devrimlerin şafağında — tartışmanın kürsülerde, basında, parti kongrelerinde gürül gürül aktığı yıllarda — teori de pratik de sıçramalarla ilerledi. Eleştirinin daraltıldığı, muhalefetin önce hizip, sonra suç, sonra ihanet sayıldığı dönemlerdeyse mekanizma tersine döndü: hatalar tahlil edilemez oldu, çünkü hatayı adlandırmak tehlikeliydi; rakamlar süslenir oldu, çünkü gerçek rakam cezalandırılıyordu; önderlik yanılmazlaştı, çünkü yanıldığını söyleyecek kanal kalmamıştı. Ve hesap, on yıllar sonra, faiziyle ödendi: kâğıt üzerinde sarsılmaz görünen yapılar, gerçeklikle aralarındaki birikmiş açığı daha fazla taşıyamadıklarında, şaşırtıcı bir hızla dağıldılar. Dağılışın en acı yanı şuydu: sistemin sahibi olması gereken milyonlar, onu savunmak için parmağını kımıldatmadı — çünkü karar süreçlerinden çoktan kopmuşlardı; kendilerinin olmayan şeyi savunmadılar.

Bu tarihten çıkarılacak ders, sosyalizmin imkânsızlığı değildir — o sonucu çıkaranlar, aynı yüzyılın kapitalist felaketlerini görmezden gelenlerdir. Ders şudur: **Çelişki diyalektiğin kalbidir; çelişkiyi görmezden gelmek, hareketin motorunu durdurmaktır.** Bastırılan çelişki yok olmaz; yeraltına iner, birikir, bileşir ve en beklenmedik anda, en yıkıcı biçimde yüzeye çıkar. Eleştiri mekanizması, bu

birikimin emniyet supabı değil — daha iyisi — işleme tesisidir: çelişkiyi enerjiye çevirir. Birinci bölümdeki dört aşamalı çürüme yasası, yirminci yüzyılda laboratuvar ölçeğinde değil, kıta ölçeğinde doğrulanmıştır.

10.3 Eleştiri mekanizmasının yedi işlevi

“Mekanizma” kelimesini bilinçle kullanıyoruz: eleştiri, iyi niyetli bireylerin ara sıra yaptığı bir şey olarak değil, örgütlü yapının *kurumsal işleyişi* olarak var olmalıdır. İşleyen bir eleştiri mekanizması yedi iş görür. Hataları büyümeden, ucuzken yakalar. Lider kültünü engeller — herkesin eleştirilebildiği yerde kimse yanılmazlaşamaz. Dogmatizmi kırar, teorik gelişmeyi hızlandırır. Yeni kuşakların önünü ve sözünü açar. Kararların sahiplenilmesini sağlar — tartışılmış karar, dayatılmış karardan daha kararlı uygulanır. Örgütsel öğrenmeyi biriktirir — tahlil edilen hata ders olur, örtülen hata tekrarlanır. Ve en önemlisi: gücü denetler. Denetlenmeyen güç, en devrimci ellerde bile yozlaşır; bu, kötü niyetin değil, denetimsizliğin yasasıdır ve tarihin en pahalı derslerinden biridir.

10.4 Özeleştir: itiraf değil, sorumluluk

Mekanizmanın öbür yarısı özeleştirmedir — ve bu kavram da yanlış kurulmaktan çok çekmiştir.

Özeleştirmenin karikatürü hepimizin zihnindedir: ortada bir sanık, çevrede yargıçlar; “ben kötüyüm” itirafı, ritüel bir diz çöküş, aşağılanmayla ödenen aidat. Bu karikatürün adı özeleştir değil, teslimiyet gösterisidir — ve mekanizmayı çalıştırmaz, çökertir. Aşağılanmanın bedel olduğu yerde insanlar hata yapmaktan değil, *hatanın anlaşılmasından* korkar hale gelir; hatalar gizlenir, kayıtlar süslenir, herkes herkese karşı savunma dosyası tutar. Aşağılayıcı özeleştir kültürü, dürüstlüğü cezalandırarak yalanı örgütler.

Doğru kurulmuş özeleştir bambaşka bir şeydir: **siyasi sorumluluk almanın rasyonel biçimi**. Dört adımı vardır ve dördü de analitiktir, duygusal değil: *Hatayı tanımla* — ne yanlış gitti, somut olarak? *Nedenini açıkla* — hangi bilgi eksikti, hangi varsayım yanlıştı, hangi mekanizma işlemedi? *Sonuçlarını değerlendir* — kime, neye mal oldu? *Dersi çıkar* — tekrarını ne engelleyecek? Dikkat edilirse bu dört adım, bir mühendislik arıza raporunun da, bilimsel bir yanlışlama sürecinin de adımlarıdır: özeleştir, ahlaki bir arınma töreni değil, kolektif bir öğrenme teknolojisidir. “Yanılmışım” cümlesinin üçüncü bölümde ‘en pahalı cümle’ olduğunu söylemiştik; doğru kurulmuş özeleştir kültürü, bu cümlenin fiyatını düşürür — onu felaketten, olağan bir çalışma adımına çevirir.

10.5 İşleme koşulu: güvenlik

Ve mekanizmanın tamamının tek bir ön koşulu vardır: **güvenlik**. Eleştiri yapanın bedel ödediği — dışlandığı, damgalandığı, “sicilinin” tutulduğu, sırası geldiğinde hatırlandığı — bir yapıda, hiçbir tüzük maddesi eleştiriye yaşatamaz; herkes susmayı öğrenir ve mekanizma kâğıt üzerinde kalır.

Eleştirenin cezalandırılmadığı, yanılanın aşağılanmadığı, azınlıkta kalanın damgalanmadığı bir iklim, bu metabolizmanın oksijenidir.

Bu iklimi kurmak, herkesten önce önderliklerin işidir — çünkü iklimi belirleyen, en güçlüünün davranışıdır. Eleştiriye önderliğin verdiği ilk tepki, o örgütün gerçek anayasasıdır: tüzük ne derse desin, üyeler o tepkiye bakarak konuşup konuşmamaya karar verir. Kendi hatasını açıkça tahlil eden bir önderlik, yüz genelgeden daha etkili biçimde özeleştirici kültürü kurar; eleştireni bir kez cezalandıran önderlik, yüz teşvik konuşmasıyla geri alamayacağı bir sessizlik satın alır. Balık baştan kokar — ama baştan da arınır.

Boyut	Bürokratik fosilleşme	İşleyen eleştiri-özeleştirici
Eleştiriye kurumsal tepki	Güvenlik tehdidi, hizip şüphesi	Erken uyarı, işlenecek hammadde
Özeleştirisinin biçimi	Aşağılanma ritüeli ya da hiç	Dört adımlı analitik sorumluluk süreci
Hatanın kaderi	Gizlenir → birikir → patlar	Adlandırılır → tahlil edilir → ders olur
“Yanılmışım”ın fiyatı	Felaket (damga, sicil)	Olağan çalışma adımı
Gücün durumu	Denetimsiz, kütleleşmeye açık	Denetlenen, hesap veren, geri çağrılabilir

BÖLÜM 11 — SAĞDAN SAYIMIZ BELLİYKEN BİRBİRİMİZİ TÜKETMEK

11.1 Yalın gerçek

Şimdi kitabın en az teorik, en çok cana yakın gerçeğine gelelim. Türkiye’de sosyalist, devrimci, demokratik muhalefet güçleri — kendi aramızda acı bir gülümsemeyle söylediğimiz gibi — “sağdan sayınca sayımız belli” durumdadır. Sömürünün üzerimize en ağır biçimde bindiği, hakların tek tek gasp edildiği, örgütlenmenin her adımının bedel gerektirdiği bir tarihsel kesitte, sınırlı güçlerle mücadele ediyoruz. Bu tespit bir yakınma değil, bir veridir — ve stratejinin bütün aritmetiği bu veriden başlar.

Bu aritmetikte iç kavganın maliyeti, büyük hareketlerinkiyle kıyaslanamaz. Milyonluk bir hareket, bir iç polemğin yıpratmasını massedebilir; bizim ölçeğimizde her kavga, toplam kapasitenin gözle görülür bir yüzdesini yakar. İç kavgayla geçen her ay, örgütlenmeyen işçiler, yazılmayan tahliller, kurulmayan bağlar demektir. Ve ortada, acısı komik bir paradoks durur: **birbirini tasfiye etmeye gücü yetenlerin, düzeni değiştirmeye gücü yetmemektedir**. Enerji, tek mümkün zaferin — birbirimize karşı zaferin — peşinde tükenmektedir; çünkü sermayeye karşı zafer uzak, yoldaşa karşı zafer yakındır. Sol içi kavgaların şiddeti, çoğu zaman, asıl mücadeledeki tıkanmışlığın ölçüsüdür: dışarıda kazanamayan, içeride kazanmak ister.

Maliyetin bir kalemi daha var ve en pahalısı budur: inandırıcılık. İnsanlar, bir hareketin vaat ettiği geleceği, o hareketin bugününe bakarak tartar. Üyelerine nasıl davrandığı görülen bir yapının, iktidarında topluma nasıl davranacağı tahmin edilir — ve uzak durulur. Kendi saflarında asgari demokratik kültürü oturtamamış bir hareketin kitleselleşmesi ve topluma bir özgürleşme vaadi sunabilmesi, eşyanın tabiatına aykırıdır. En dinamik gençlerin kopması, en yeteneklilerin “siyaset dışı” alanlara çekilmesi, sempatizan çevrenin seyirciye dönüşmesi: bunlar kader değil, iç kültürümüzün faturasıdır.

11.2 Yanlış sonuç: “o halde herkes sussun”

Bu tabloda çıkarılabilecek bir yanlış sonuç var ve onu baştan kapatmalıyız: “Madem sayımız az ve kavga pahalı, o halde eleştiri sussun, farklılıklar konuşulmasın, birlik bozulmasın.”

Bu sonuç, teşhisi doğru okuyup ilacı ters yazmaktır. Çünkü bizi tüketen şey eleştiri değil, eleştirinin *yokluğunda* büyüyen kavgadır. Bu kitap boyunca gösterdik: kişisel saldırı, damga, linç — bunlar eleştirinin biçimleri değil, eleştiri kültürü kurulamadığında onun yerini alan yozlaşmış ikameleridir. Tartışmasız birlik, ertelenmiş bölünmedir: halının altına süpürülen her ayrılık orada büyür,

mayalanır ve günü geldiğinde halıyı kaldırıp atar — üstelik en yıkıcı biçimde, çünkü konuşulmamış ayrılığın birikmiş faizi de eklenmiştir. Sol tarihinin en sert bölünmeleri, en çok tartışan yapılarda değil, tartışmayı en uzun süre bastırmış yapılarda yaşanmıştır.

Doğru sonuç tam tersidir: **Birlik, farklılıkları ortadan kaldırmak değil, farklılıklar içinde medeni biçimde tartışabilmektir.** Tek seslilik güç değil kırılmalıdır — tek sesli yapı, o tek ses yanıldığında topyekûn yanılır. Tartışabilen farklılık ise gerçek güçtür: hem hata sigortasıdır (üçüncü bölümdeki azınlık ilkesi), hem de dışarıya verilebilecek en inandırıcı mesajdır — bakın, bunlar farklı düşünüyor ve birbirini yemiyorlar; demek ki vaat ettikleri toplum mümkün.

11.3 Ortak asgari: müttefikler arası tartışma etiği

Sol güçlerin birbirine borçlu olduğu şey mutabakat değildir; kimse kimseden programını değiştirmesini isteyemez. Borçlu olunan şey, **medeni tartışmadır**: ayrı düştüğümüzü, neden ayrı düştüğümüzü, hakaret etmeden, niyet okumadan, sicil dökmeden konuşabilmek. Üçüncü bölümün asgari demokratlık listesi, örgüt içi olduğu kadar örgütler arası ilişkinin de asgarisidir; ve ek olarak iki kural: Birincisi, rekabet meşrudur — aynı tabana seslenen yapılar elbette yarışır; ama yarışın konusu, kimin daha iyi tahlil ettiği ve daha iyi örgütlediğidir, kimin ötekini daha etkili karalayabildiği değil. İkincisi, ayrılık bile medeni yapılabilir: yolların ayrıldığı yerde, köprüleri atmadan, kapıyı çarpmadan, yarın yeniden yan yana gelinebileceğini bilerek ayrılmak — buna örgütsel boşanma etiği diyebiliriz ve tarihimizde az bulunması, imkânsız olduğunu göstermez.

Asıl sınav, demek ki, yalnızca sermayeye ve onun aygıtlarına karşı verilen dış mücadele değildir. Asıl çetin sınav, kendi saflarımızda birikmiş antidemokratik tortularla, teorik tembellikle ve kişiselleştirilmiş kavga kültürüyle hesaplaşma sınavıdır. Bu sınavı veremeyen, ötekini hiç veremez — çünkü düzeni değiştirmeye yetecek güç, ancak birbirini tüketmeyen bir soldan çıkabilir.

Boyut	Tüketen kültür	Büyüten kültür
Farklılıklar	İhanet, düşmanlık, tasfiye konusu	Tartışma, ayrışma, gerekirse medeni rekabet
Birlik anlayışı	Tek seslilik; “eleştiri birliği bozar”	Farklılık içinde medeni tartışma
Enerjinin yönü	İçe: yoldaşa karşı zafer	Dışa: sermayeye karşı mevzi
Ayrılık biçimi	Kapı çarpma, köprü atma, arşiv savaşı	Gerekçeli, medeni, dönüşe açık
Topluma mesaj	“Bunlar birbirini yiyor”	“Bunların vaat ettiği toplum mümkün”

BÖLÜM 12 — GENÇ YOLDAŞLARA: NASIL BİR SİYASAL KÜLTÜR?

12.1 Asıl muhabata

Bu kitap boyunca herkese konuştuk; bu bölümde yalnızca size konuşuyoruz — mücadeleye yeni katılan, saflarımıza taze akıl ve taze soru taşıyan genç yoldaşlara. Çünkü bu kitabın anlattığı sorunları çözecek olan kuşak sizsiniz; biz en fazla haritayı çizebiliriz, yolu siz yürüyeceksiniz.

Önce mirasla ilişkiniz üzerine. Önünüzde iki kolay ve iki yanlış yol var. Birincisi körlemesine biat: geleneği olduğu gibi, sorgusuz devralmak — güvenli görünür, çünkü hazır kimlik, hazır cevap, hazır aidiyet verir; ama sizi bu kitabın anlattığı fosilleşmenin taşıyıcısı yapar. İkincisi toptancı reddiye: “eskiler bilmiyordu, biz sıfırdan kuracağız” — özgür görünür, ama sizi yüz elli yıllık birikimden mahrum bırakır ve çoğu zaman, reddedilen hataların yenilerini icat etmekle sonuçlanır. İki de düşünmekten kaçmanın biçimidir. Üçüncü yol zordur ve tektir: **diyalektik devralma** — mirasın devrimci özünü korurken tarihsel sınırlarını cesaretle aşmak. Eski kuşağın tutkusunu alın; açıklarını tekrar etmeyin. Ve “eski tüfek”le tartışırken sabırlı olun: karşınızdaki sertliğin arkasında, dördüncü bölümde anlattığımız tarihsel yük vardır. Sabır, haklılıktan vazgeçmek değildir; kazanmak istediğiniz insana, kazanılacak insan muamelesi yapmaktır.

12.2 Dört ilke

Kendi pratiğiniz için dört ilke öneriyoruz; kitabın bütün argümanı bu dört cümlede damıtılabilir.

Sloganların ardına sığınmayın. Slogan, mücadelenin sesidir; ama tahlilin yerine geçtiği an, düşünmenin bittiği yerdir. Hazır formüller ve romantik sloganlar, somut durumun somut tahlilinin yerini tutmaz. Tartışmalarınızda ajitasyona değil olgulara, verilere, teorik tutarlılığa dayanın. “Bunu kim söyledi?” diye değil, “bu iddia doğru mu?” diye sorun. Bir düşününün bir görüşünü beğenmek, bütün fikirlerini kabul etmeyi gerektirmez; bir insanı sevmek, onu eleştirmeye engel değildir. Ve en zoru: kendi çevrenizin de yanlış yapabileceğini kabul edin. Herkes rakibinin hatasını görür; devrimci olan, kendi safının hatasını görebilmektir.

Kişiyi saldırı tuzağına düşmeyin. Size küfürle, alayla, “sen kimsin?”le gelindiğinde, aynı sıklıkla cevap vermeyin — verdiyseniz, tartışmayı rakibinizin ve algoritmanın seçtiği düzleme çekilmişsinizdir; iki kere kaybedersiniz. Tartışmayı ısrarla teorik zemine, ilkeye, olguya çekin. Eleştirildiğinizde savunmadan önce dinleyin; ilk sorunuz “haklı olabilir mi?” olsun. Yanışınızı kabul etmeyi güç kaybı değil, güç göstergesi sayın — çünkü öyledir: “yanılmışım” diyebilen insan, bir daha aynı yerden vurulamaz. Polemikte kazanmaya değil öğrenmeye oynayın; kaybedilen tartışma, kazanılan bilgidir. Ve sertleşen tartışmadan onurluca çıkmayı bilin: “İkna olmadım ama düşüneceğim” meşru bir tartışma sonucudur — belki de en olgunu.

Otorite fetişizmini reddedin. Yaştan, kıdemden, unvandan türetilen baskı karşısında bilginin, yöntemin ve olgusal hakikatin yanında durun. Ama madalyonun öbür yüzünü unutmayın: bu ilke sizin lehinize işlediği kadar aleyhinize de işler. Gençliğiniz de kanıt değildir; dijital yerlilik, teorik derinliğin yerine geçmez; ve her kuşak gibi sizin kuşağınız da kendi dogmalarını üretecektir — taze oldukları için size dogma gibi görünmeyen dogmalar. Otoriteye biat ile otoriteye kibir, aynı madalyonun iki yüzüdür; ikisinden de uzak durun. Deneyimli yoldaşın sözünü, kıdemine değil ama deneyimine — gösterebildiği, gerekçelendirebildiği deneyimine — kulak vererek dinleyin.

Gerçekliğe bağlanın. Burjuva medyasının dijital illüzyonlarına da, pasifize edici akademik jargona da, sosyal medyanın “beş dakikada dünyayı açıklayan” içeriklerine de kapılmadan, yaşayan, çalışan, sömürülen sınıfın somut deneyiminden beslenin. Okuyun — özet değil, kaynak okuyun; yavaş okuyun, itiraz ederek okuyun. Tek gelenekle yetinmeyin; güncel bilimi izleyin. Popüler olanı doğru sanmayın: doğruluğun göstergesi paylaşım sayısı değildir. Ve kendi teorik eksiklerinizi kabullenin: “Bu konuda yeterince bilgim yok” cümlesi, bir devrimcinin kurabileceği en dürüst cümlelerden biridir — ve öğrenmenin tek başlangıç noktasıdır.

12.3 Kolektif pratikler: kültür tek başına kurulmaz

Yedinci bölümde Vygotsky’den öğrendik: düşünme, önce insanlar arasında var olur, sonra içselleşir. Eleştiri kültürü de böyledir — tek başına okunarak değil, birlikte pratik edilerek kurulur. Somut öneriler:

Okuma grubu kurun — ama düz okuma değil, tartışmalı okuma yapın. Bir metni önce en güçlü haliyle özetleme, sonra eleştirme sırası izleyin: özetleyemeyen, eleştiremez (kılavuzdaki çelikleştirme ilkesi). Aranızdan birini her oturumda “muhalefet” görevlendirin: metni savunmak ya da yıkmak, görev olarak — böylece eleştiri kişisel tercihten çıkar, işleve dönüşür ve kimse alınmaz.

Yazın ve eleştirilmeye gönüllü olun. Yorum yazın, cevap yazısı yazın, yazdığınızı eleştiriye açın. İlk sert eleştiriye almak zordur; ikincisi kolaydır; üçüncüsünde, eleştirinin sizi büyüttüğünü fark edersiniz. Kendinize şu alıştırmayı yapın: size gelen en sert eleştiriye, en güçlü biçimiyle, kendi cümlelerinizle yeniden kurun — sonra cevaplayın. Bu alıştırma, hem düşüncenizi hem karakterinizi çelikleştirir.

Tartışma sonrası değerlendirme yapın. Sert geçen bir tartışmanın ertesinde, tarafları değil *tartışmayı* değerlendirin: Konudan sapıldı mı? Safsata kullanıldı mı? Kim ikna oldu, neden? Bu alışkanlık, kolektifinizi kendi tartışma kültürünün gözlemcisi yapar — ve gözlemlenen kültür, düzelen kültürdür.

12.4 Umut, gerekçesiyle

Bitirirken, umudu gerekçesiyle teslim edelim — çünkü temennisiz iyimserlik de, gerekçesiz karamsarlık da bize yakışmaz.

Bu kültür kurulabilir. Bunu biliyoruz, çünkü bilim söylüyor: düşünme biçimleri öğrenilebilirse — ki Vygotsky'den beri bunu biliyoruz — tartışma biçimleri de öğrenilebilir; tahammülsüzlük kader değil, alışkanlıktır ve alışkanlıklar değişir. Bunu biliyoruz, çünkü tarih söylüyor: bu kitapta anlattığımız en iyi örnekler — Luxemburg'un hem eleştiren hem bağlanan kalemi, kongre tutanaklarını yayınlayan gelenek, kendi teorisini eleştiren Althusser — bizim geleneğimizin içinden çıktı; demek ki gelenek, iyisini de taşıyor. Ve bunu biliyoruz, çünkü mekanizma söylüyor: her sağlıklı tartışma bir sonrakini kolaylaştırır, her düzeltilen hata zemini sağlamlaştırır, her “yanılmışım” diyebilen insan, çevresine aynı cesareti bulaştırır. Kültür, tek tek edimlerin birikimidir — ve ilk edim, herhangi birimizin bir sonraki tartışmasında atılabilir.

Sizin kuşağınızın iki avantajı var: dijital alanda yerlisiniz — o alanın tuzaklarını, altıncı bölümde anlattığımız mimariyi, bizden hızlı kavrayacaksınız; ve bu kitabın anlattığı tarihsel yükleri sırtınızda taşıyorsunuz — kamp aidiyetleri, eski hesaplar, kırk yıllık küskünlükler sizin değil. Bu iki avantaj, doğru etikle birleşirse, önceki kuşakların hiç sahip olmadığı bir imkândır.

Son cümlemiz, kitabın bütün beklentisini taşısin: **Tutkulu olun, ama yalnızca tutkulu olmayın; okuyun, araştırın, düşünün, yanılın ve düzeltin.** Tutku, yönsüz kaldığında yakar; bilgiyle birleştiğinde aydınlatır. İkisini birleştirmek — 68'in tutkusunu bilginin disipliniyle, dijital çağın hızını diyalektiğin sabrıyla birleştirmek — sizin kuşağınızın tarihsel şansı ve görevidir.

SONUÇ — ELEŞTİRİDEN BÜYÜYEN ÖZGÜRLEŞME

Zincir

Kitabın hattını son kez, tek zincirde toplayalım.

Eleştiri, diyalektiğin gelişme momentidir; onu bastırmak, kendi yöntemimizi terk etmektir — bu, felsefi temeldi. Yoldaşlık, birbirimizin gelişimine sorumluluktur ve birbirimizi rahatsız edebilme cesaretini içerir — bu, ilişkinin tanımıydı. Temel düzeyde demokrat olmak, olağanüstü bir erdem değil, siyasal yaşamın asgari medeni koşuludur — bu, zeminin tanımıydı. Bugünkü tahammülsüzlüğün kökleri, 68-78 döneminin nesnel sınırlılıklarında ve o sınırlılığın dondurulup kutsanmasındadır; düşünce kimlikleşmiş, eleştirisi kimliğe saldırı olarak yaşanır olmuştur — bu, tarihsel teşhisti. Dijital alan, bu mirası platform kapitalizminin öfkeden değer üreten mimarisiyle çarpıp büyötmektedir — bu, güncel zemindi. Çıkış yolu, Marksizmi dondurmamak değil geliştirmektir: klasiklerin yöntemini devam halkalarıyla zenginleştirerek, günceli — teknolojiyi, yapay zekâyı, değişen kapitalizmi — içeriden tahlil ederek, eleştiriyi somut zeminde tutarak. Ve bütün bunlar, mekanizma ister: güvenli eleştiri-özeleştiri kurumları, azınlığı koruyan kurallar, hesap veren önderlikler; sayımızın belli olduğu bu topraklarda, farklılıklar içinde medeni tartışmayı öğrenmiş bir sol.

Zincirin mantığı tek yönde akar: **Eleştiri yoksa düşünce gelişmez. Özeleştiri yoksa hata düzelmez. İfade özgürlüğü yoksa yeni fikir çıkmaz. Saygı yoksa yoldaşlık çürür. Demokratik kültür yoksa örgütler kapalı yapılara dönüşür. Teori güncellenmezse hareket geçmişte donar.** Ve zincir, en zayıf halkası kadar güçlüdür. Demokratik kültür, sosyalizmin tali bir süsü değildir; varlık koşuludur. Eleştiriyi kaldıramayan hareket öğrenemez; öğrenemeyen hareket dönüştüremez; dönüştüremeyen hareket, adı ve bayrağı ne olursa olsun, muhafazakârlaşır.

Nüve

Peki bütün bunların sosyalizmle — o büyük hedefle — bağı nedir? En kısa cevap: Sosyalizm, bir kararnameyle kurulmaz; bir kültürle kurulur. Ve kültürler, iktidar günü icat edilemez; bugünden, kendi saflarımızda, nüve halinde inşa edilir. Bugün yoldaşının eleştirisini dinleyebilen, yarın halkın eleştirisini dinleyebilir; bugün azınlığın hakkını koruyan, yarın çoğulluğu yönetebilir; bugün hatasını açıkça tahlil eden, yarın toplumsal ölçekte öğrenen bir sistem kurabilir. Sosyalist geleceğin nüveleri, bugün kendi içimizde kuracağımız yoldaşça, geliştirici ve diyalektik ilişkilerde yatmaktadır. Kendi saflarımızda temel demokratik kültürü, insan onuruna ve düşünceye saygıyı yerleştirebildiğimiz ölçüde, sermayenin tahakkümüne karşı sarsılmaz bir barikat kurabiliriz — çünkü o barikatın harcı, birbirine güvenen insanlardır.

Kimseden kusursuzluk istemiyoruz. Sadece temel bir medeni siyasi kültür istiyoruz — ve önce kendimizden istiyoruz.

Taahhüt

Son söz yerine bir taahhüt: Bu kitap, bir son söz değildir. Eleştirilmek üzere yazılmıştır; savunduğu kültürü ilk önce kendine uygulayacaktır. Kitaba yöneltilecek eleştiriler — kılavuzumuzdaki ölçütlere uysun ya da uymasın — sayfamızda yayınlanacak ve cevaplanacaktır. Haklı çıkan eleştiri, sonraki sürümde metne işlenecek ve katkı sahibi anılacaktır; yanlışımız gösterilirse düzeltereğiz; teşekkür ederek düzeltereğiz. Elinizdeki metin bir sürümdür — canlı bir belgenin, kolektif eleştiriyle büyüyecek bir sürecin ilk halkası.

Çünkü bütün kitap tek cümleye sığdırılacaksa, o cümle şudur: **Eleştiri bir düşmanlık değil; yoldaşça bir omuz verme, safları sıklaştırma ve kolektif iradeyi arındırma eylemidir.**

İlk omzu bekliyoruz.

EK A — DEVRİMCİ TARTIŞMA ETİĞİ VE SAFSATALARDAN ARINMA KILAVUZU

Bu kılavuz, dosyadan bağımsız olarak da kullanılabilecek pratik bir el kitabıdır. Eğitim çalışmalarında, yayın süreçlerinde ve gündelik tartışmalarda başvuru metni olarak tasarlanmıştır.

A. Eleştiri Yaparken 10 Kural

- Kişiyi değil iddiayı eleştir.** “Sen” cümlelerini “bu görüş” cümlelerine çevir.
- Ne söylendiğini doğru anla.** Eleştireceğin tezi, sahibinin kabul edeceği en güçlü haliyle özetleyebiliyor musun? Özetleyemiyorsan henüz eleştirmeye hazır değilsin.
- Çarpıtma.** Alıntıla ama bağlamı koru; karşı tarafın söylemediğini söyletme.
- Kanıtla.** İddianı olguyla, veriyle, kaynakla destekle.
- Bilmediğini biliyormuş gibi sunma.** Emin olmadığın yerde “emin değilim” de.
- Ölçek tut.** Yanlışın büyüklüğü ile tepkinin şiddeti orantılı olsun; virgül hatasına ihanet davası açma.
- Niyet okuma.** “Aslında şunu amaçlıyor” değil; “yazdığı şu, sonucu bu.”
- Karşı tarafın güçlü noktasını teslim et.** Haklı olduğu yeri kabul etmek, eleştirinin gücünü azaltmaz, artırır.
- Alay ve hakaretle tartışma kazanılmaz.** Kazanılmış gibi görünen, kaybedilmiştir.
- Amacını bil.** Eleştirinin amacı yenmek değil, anlamak ve geliştirmektir; mümkünse alternatifini de söyle.

B. Eleştiri Alırken 10 Kural

- İlk refleksin öfke olmasın.** İlk tepkini beklet; gerekirse 24 saat kuralını uygula: yaz, ama yarın gönder.
- “Bana saldırıyor” varsayımını hemen kurma.** Çoğu eleştiri saldırı değildir; saldırıysa da önce içeriğine bak.
- Üç soruyla karşıla:** Doğru mu? Kısmen doğru mu? Yanlışsa neden yanlış?
- Eleştirenin bilgisizliği eleştiriye otomatik yanlışlamaz.** Acemi bir soru, ustalıkla bir hatayı yakalayabilir.
- Eleştirenin kimliğini doğruluk ölçütü yapma.** Kim olduğu değil, ne söylediği tartışılır.
- Haksız eleştiriye de hakaret etmeden düzelt.** “Eleştirinin şu kısmı yanlış, çünkü...”

7. **“Bizi çekemiyorlar” açıklamasına sığınma.** Bu açıklama her eleştiriye geçersiz kılar — yani hiçbir şeyi açıklamaz.
8. **Geçmiş başarılarını kanıt diye kullanma.** Sicilin savunma değildir; argümanın savunmandır.
9. **Hakaretli eleştiride hakareti ayıkla, özü değerlendir.** Hakarete hakaretle cevap verme; üslubu mahkûm et, içeriği cevapla.
10. **Hata varsa kabul et.** “Bu konuda yanlışmışım” diyebil; haklı eleştiriye teşekkür et. Bunu yapabilen kaybetmez — büyür.

C. Safsatayla Mücadele Neden Devrimci Bir Zorunluluktur?

Safsata (mantık yanıltmacası), tartışmayı kazanmanın kestirme ama sahte yoludur: hakikate değil galibiyete oynayanın silahı. Burjuva retoriğinin ve ideolojik manipülasyonun en yaygın araçları safsatlardır — bu yüzden safsata tanıyan göz, yalnızca sol içi tartışmayı temizlemekle kalmaz, burjuva propagandasını da daha iyi söker. Bir devrimcinin görevi ne pahasına olursa olsun galip gelmek değil, olgusal ve teorik hakikate ulaşmaktır. Safsataya başvurmak, diyalektiği terk etmek ve saflarda zihinsel çürümeye göz yummaktır.

D. Sol İçi Tartışmalarda En Yaygın Safsatalar

Safsata	Tanımı	Sol içi tezahürü	Diyalektik çözüm / doğru tutum
Kişiyi Saldırı	Argümanı değil, sahibinin karakterini/kimliğini hedef almak	"Sen daha portakalda vitaminken biz barikatlardaydık, bize ders mi veriyorsun!"	Söyleyene değil, söylenenin doğruluk değerine ve olgulara bakmak
Kuyuyu zehirleme	Tartışma başlamadan muhatabı itibarsızlaştırmak	"Bu kişinin söylediklerini kimse ciddiye almasın, malum çevrelerdendir."	Herkesin sözünü içeriğiyle değerlendirmek; peşin damga vurmamak
Korkuluk (Saman Adam)	Söylenmemiş, daha kolay bir görüş kurup onu çürütmek	"Bu politikayı eleştiriyorsan, devrimcilerin tüm tarihsel mirasını reddediyorsun demektir."	Muhatabın argümanını kendi ifade ettiği biçimiyle, dürüstçe ele almak
Otoriteye başvuru	Kanıt yerine büyük bir ismin sözüne yaslanmak	"Yoldaş X bu konuda noktayı koymuştu; üzerine söz söylemek kimsenin haddi değil."	Tarihsel tespitleri kendi dönemlerinin koşulları içinde değerlendirmek; alıntıyı analizin yerine koymamak
Çoğunluğa başvuru	"Herkes böyle düşünüyor"u kanıt saymak	"Bütün mahalle bu konuda hemfikir, bir sen mi akıllısın?"	Doğruluğun oyla belirlenmediğini hatırlamak; azınlık görüşünü dinlemek
Gelenekçilik	"Eskiden beri böyle"yi kanıt saymak	"Biz 40 yıldır bu eylem tarzını sürdürüyoruz; yeni yetmeler gelip değiştiremez."	Pratiğin güncel koşullara uygunluğunu diyalektik süzgeçten geçirmek
Sicile dayanma	Mücadele geçmişini argüman yerine koymak	"Ben 40 yıllık sosyalistim, sen kimsin?"	Deneyime saygı, fikre eleştiri; kıldemin kanıt olmadığını bilmek
Tutkuyu/bedeli kanıt sanmak	Adanmışlığı ve ödenen bedeli doğruluk kanıtı saymak	"Bu dava uğruna hapis yattık; demek ki hattımız doğruydı."	Bedelin saygı gerektirdiğini ama tezi doğrulamadığını ayırt etmek

Safsata	Tanımı	Sol içi tezahürü	Diyalektik çözüm / doğru tutum
Niyet okuma	İçerik yerine varsayılan amacı tartışmak	"Bunu yazıyorsun çünkü aslında hareketi bölmek istiyorsun."	Yazılanı tartışmak; niyeti ancak kanıtla konuşmak
Sahte ikilem	Karmaşık sorunu iki uç seçeneğe indirgemek	"Ya bu karara koşulsuz uyarsın ya da burjuvazinin ekmeğine yağ sürersin."	Çelişkinin birden çok boyutunu görmek; üçüncü yolları ve sentezi aramak
Sen-de-cilik	Eleştiriye karşı suçlamayla cevap vermek	"Bizim hatamızı bırak, ya sizinkiler ne yaptı?"	Her eleştiriye kendi zemininde cevaplamak; karşı eleştiriye ayrı gündem yapmak
Kaygan zemin	Küçük adımı felaket zincirine bağlamak	"Bugün bunu eleştirirsen yarın karşı tarafa geçersin."	Her adımı kendi sonuçlarıyla değerlendirmek; zincirleme kehaneti kanıt saymamak
Genetik safsata	Fikri kaynağına göre reddetmek	"Bu kavramı liberaller de kullanıyor; demek ki yanlış."	Fikrin doğruluğunu kaynağından değil içeriğinden ölçmek
Konu saptırma	Soruya cevap yerine başka tartışma açmak	"Sen önce şu eski meseleye cevap ver!"	Tek tartışmada tek konu; disiplinle gündeme dönmek
Seçici alıntı	Bütünden işine gelen cümleyi çekmek	Bir yazının tek cümlesini bağlamından koparıp dolaşıma sokmak	Bütünü okumak, bağlamıyla alıntılanmak, bağlam düzeltmesini kabul etmek

E. Safsata Avcılığının Sınırı

Bu tabloyu bir silah deposu gibi kullanmayın. Dört uyarı:

- "Safsata!" demek argüman yerine geçmez.** Muhatabın safsatasını göstermek, tezini çürütmüş olmak anlamına gelmez — buna *safsata safsatası* denir. Safsatayı ayıkladıktan sonra kalan öz argümanla yine yüzleşmek zorundasınız.
- İlke her zaman: en güçlü karşı-argümanla yüzleş.** Muhatabın en zayıf cümlesini değil, en güçlü tezini hedef al.

3. **Safsata bilgisi susturma sopası değil, ortak hijyen aracıdır.** Yoldaşının safsatasını teşhir etmek için değil, tartışmayı raya sokmak için göster — yoldaşça göster.
4. **Arınma kolektif bir kültürdür.** Kendi metinlerimizi yayından önce “safsata okumasından” geçirmek, başkalarını denetlemekten daha öğreticidir.

F. Sosyal Medyada Tartışma Etiği: “Göndermeden Önce”

Paylaş tuşuna basmadan önce şu soruları sor: Kişiye mi saldırıyorum, iddiayı mı tartışıyorum? Kanıtım ve kaynağım var mı? Cümlem bağlamından koparıldığında ne anlama gelecek? Beş dakika sonra da aynı şeyi söylemek isteyecek miyim? Öfkem mi yazdırıyor? Bunu yüz yüze söyler miydim?

Ek ilkeler: Ekran görüntüsünü silah yapma. Özel yazışmayı izinsiz ifşa etme. Anonim hesapla yoldaşına saldırma. Yanlış bilgi yaydıysan düzeltmeyi aynı görünürlükte yap. Blokladığın insanla ilgili konuşmaya devam etme.

G. Tartışmada Durup Kendine Soracağın 10 Soru

1. Karşı taraf gerçekten bunu mu söyledi?
2. İddiayı mı, kişiyi mi eleştiriyorum?
3. Elimde kanıt var mı?
4. Kaynağım güvenilir mi?
5. Ben de yanılıyor olabilir miyim?
6. Karşı tarafın güçlü bir noktası var mı?
7. Konuyu başka yere mi taşıyorum?
8. Niyet mi okuyorum?
9. Aynı şeyi hakaret etmeden söyleyebilir miyim?
10. Bu tartışmadan sonra düşüncem gelişmiş olacak mı?

H. Yapıcı Siyasi Dil: Kullanılabilir Cümleler

Kılavuz yalnızca “şunu yapma” dememeli; kullanılabilir bir dil de öğretmeli. Şu cümleler bir tartışmayı ilerletir:

- “Bu görüşün yanlış olduğunu düşünüyorum; üç nedenim var...”
- “Şu noktana katılıyorum, ama şu sonucu çıkarmıyorum...”
- “Bu konuda yeterince bilgim yok; önce kaynakları incelemem gerekiyor.”

- “Önceki değerlendirmemde hata yapmışım; düzeltiyorum.”
- “Bu eleştirinin şu kısmını haklı buluyorum.”
- “İkna olmadım, ama düşüneceğim.”
- “Bunu senden farklı yorumluyorum; farkımız galiba şu varsayımda...”

Bu cümleler zayıflık dili değildir; tam tersine, ancak kendine güvenen bir düşünce bu cümleleri kurabilir.

I. Yayın ve Moderasyon İlkeleri (Sayfa Yönetimi İçin)

1. **Cevap hakkı esastır.** Yazılarımıza yöneltilen eleştiriler, hakaret içermiyorsa yayınlanır; içeriyorsa hakaret ayıklanarak özüne cevap verilir.
2. **Düzeltilme, hatanın görünürlüğünde yapılır.** Yanlışladığımız bilgiyi, yanlış yaydığımız yerde ve aynı büyüklükte düzeltiriz.
3. **Eleştiri yazısına eleştiri yazısıyla cevap verilir** — sosyal medya atışmasıyla değil.
4. **Kişisel hedef gösterme yayınlanmaz** — kimden gelirse gelsin, kime yönelirse yönelsin.
5. **Bu kılavuz bize de uygulanır.** Okur, bu ilkelerin ihlalini bize karşı da ileri sürebilir; bu, kılavuzun amacına uygun kullanımıdır.

Bu kılavuz, kitaptan bağımsız olarak da çoğaltılabilir ve dolaştırılabilir. Eleştirilerinizi bekliyoruz — kılavuzdaki ölçütlerle yazılmış her eleştiri, bu metnin bir sonraki sürümünü güçlendirecektir.

EK B — KAVRAM SÖZLÜĞÜ

Kitapta geçen temel kavramların sade tanımları — genç okur için, ilk kullanım yerlerine işaret ederek.

Algoritmik yönetim: Emek sürecinin denetiminin — tempo, rota, kota, puanlama — yazılımlara devredilmesi; denetimin kişisizleşerek mutlaklaşması. (Bölüm 9)

Antagonist olmayan çelişki: Mao'nun ayrımıyla, halk içindeki — yoldaşlar ve dostlar arasındaki — çelişki; ikna ve tartışmayla çözülür, düşman çelişkisi gibi mücadeleyle değil. (Bölüm 1, 2)

Artı-değer: İşçinin ürettiği değer ile ücret olarak aldığı değer arasındaki, sermayenin el koyduğu fark; kapitalist sömürünün temel mekanizması. (Bölüm 7, 9)

Aşarak koruma: Hegel'in kavramı: bir düşüncenin doğru çekirdeğini koruyarak, yanlışlarını ayıklayarak daha üst bir kavrayışa taşınması. Eleştirinin diyalektikteki işlevi budur. (Bölüm 1)

Bilgi müşterekleri: Bilginin — toprak, su, hava gibi — çitlenmemesi, metalaştırılmaması gereken ortak varlık olduğu fikri ve bunun mücadelesi. (Bölüm 8, 9)

Bürokratik fosilleşme: Devrimci biçimlerin (söylem, ritüel, sembol) korunurken içlerindeki canlı faaliyetin — düşünme, tartışma, öğrenme — durması; eleştiriyi güvenlik tehdidi sayan anlayışın örgütsel sonucu. (Bölüm 3, 10)

Çağırma: Althusser'in kavramı: ideolojinin bireyleri belirli özne konumlarına çağırarak kurması; sosyal medyanın bizi öfkeli taraftar, savcı, seyirci konumlarına çağırması bunun güncel örneği. (Bölüm 7)

Çelikleştirme: Eleştirilecek tezi, sahibinin kabul edeceği en güçlü biçimiyle kurma disiplini; korkuluk safatasının panzehiri. (Bölüm 12, Ek A)

Dikkat ekonomisi: Kullanıcı dikkatinin toplanıp reklamcıya satıldığı iş modeli; öfkenin en güçlü etkileşim motoru olması nedeniyle kutuplaşmayı ödüllendiren mimari. (Bölüm 6)

Diyalektik: Nesnelerin ve düşüncelerin iç çelişkileri aracılığıyla hareket ettiğini ve geliştiğini kavrayan yöntem; Marksizmin düşünme biçimi. (Bölüm 1)

Dogmatizm: Teoriyi sorgulanamaz, sınınamaz, güncellenemez doğrular bütünü olarak ele alma; diyalektiğin reddi. (Bölüm 1, 7)

Düşüncenin kimlikleşmesi: Savunulan tezin tahlil olmaktan çıkıp kişinin kimliğinin parçası haline gelmesi; eleştirinin kimliğe saldırı olarak yaşanmasının kökü. (Bölüm 4)

Genel zekâ: Marx'ın Grundrisse'deki kavramı: toplumsal olarak birikmiş bilginin ve bilimin doğrudan üretici güce dönüşmesi; yapay zekâ bu öngörünün güncel doğrulaması. (Bölüm 9)

Hegemonya: Gramsci'nin kavramı: egemenliğin yalnızca zorla değil, rıza üretimiyle — kültür, eğitim, "sağduyu" yoluyla — kurulması. (Bölüm 7)

İdeolojik aygıtlar: Althusser'in kavramı: ideolojinin maddileştiği kurumlar ve pratikler (okul, medya, aile...); zor aygıtlarından farklı olarak rızayla işler. (Bölüm 7)

Kamp aidiyeti / kampçılık: Teorik pozisyonların bağımsız tahlille değil, uluslararası merkezlerin (Moskova-Pekin-Tiran) saflarına göre belirlenmesi; 70'ler solunun tartışma kültürüne kalıcı mirası. (Bölüm 4)

Kişiy e saldırı: Argümanı değil, argümanı ileri süreni hedef alan safsata; sol içi tartışmaların en yaygın hastalığı. (Ek A'da örnekleriyle.)

Meta fetişizmi: İnsanlar arasındaki toplumsal ilişkilerin, şeyler arasındaki ilişki görünümünü alması; Marx'ın Kapital'deki temel kavramlarından. (Bölüm 7)

Otorite fetişizmi: Yaş, kıdem, unvan ve geçmiş pratikten türetilen otoritenin, olgusal hakikatin ve yöntemin önüne geçirilmesi; meşru otoriteden farkı, gerekçe göstermeyi ve sorgulanmayı reddetmesi. (Bölüm 5)

Özeleştir i: Hatanın tanımlanması, nedeninin açıklanması, sonuçlarının değerlendirilmesi ve tekrarının engellenmesinden oluşan dört adımlı sorumluluk süreci; itiraf ya da aşağılanma ritüeli değil. (Bölüm 10)

Platform kapitalizmi: Dijital platformların aracılık konumunu tekelleştirerek veri, emek ve dikkatten değer devşirdiği birikim biçimi. (Bölüm 6, 9)

Praksis: Teori ile pratiğin diyalektik birliği; dünyayı açıklarken dönüştüren, dönüştürürken öğrenen etkinlik. (Bölüm 4, 7)

Safsata: Tartışmayı kazanmanın kestirme ama sahte yolu; biçimsel olarak ikna edici görünen geçersiz akıl yürütme. (Ek A'da tam liste.)

Sekterizm: Kendi grubunu hakikatin tek sahibi sayıp güç birliğini ve kitle bağıını buna kurban etme eğilimi. (Bölüm 8, 11)

Yabancılaşma: İnsanın kendi ürününün, etkinliğinin ve ilişkilerinin ona yabancı, onun üzerinde egemen güçler olarak karşısına dikilmesi. (Bölüm 6, 9)

Yakınsal gelişim alanı: Vygotsky'nin kavramı: kişinin tek başına yapabildiği ile daha yetkin biriyle işbirliği içinde yapabildiği arasındaki alan; kuşaklar arası öğrenmenin bilimsel çerçevesi. (Bölüm 7)

EK C — OKUMA REHBERİ

Bölüm bölüm, yorumlu bir başlangıç rehberi. Amaç eksiksiz bir bibliyografya değil, yol haritasıdır; Türkçe çevirisi bulunan eserlerde çeviriye ulaşmak bugün zor değildir. Erişim, bilgi müşterekleri ilkemiz gereği, mümkün olan her yerde açık kaynaklardan önerilir.

Eleştirinin felsefesi için (Bölüm 1): Marx'ın Arnold Ruge'ye 1843 mektupları ("var olan her şeyin acımasız eleştirisi" programı); Marx, *Felsefenin Sefaleti* (polemiğin nasıl argümanla yapıldığının ilk büyük örneği); Engels, *Anti-Dühring* (özellikle önsözü); Lenin, *Bir Adım İleri, İki Adım Geri* (iç tartışmanın belgeli, açık yürütülüşü). Hegel'e giriş için doğrudan Hegel yerine, İlyenkov'un diyalektik üzerine yazıları daha erişilebilir bir kapıdır.

Yoldaşlık ve iç çelişkiler için (Bölüm 2): Mao, "Halk İçindeki Çelişkilerin Doğru Ele Alınması Üzerine" (antagonist olmayan çelişki ayrımının kaynağı).

Demokratik kültür ve işçi demokrasisi için (Bölüm 3): Marx, *Fransa'da İç Savaş* (Paris Komünü'nün seçilebilirlik ve geri çağırılabilirlik ilkeleri); Rosa Luxemburg'un Rus Devrimi üzerine 1918 elyazması ("özgürlük, farklı düşünenin özgürlüğüdür" pasajının bağlamıyla okunması); Lenin, *Devlet ve Devrim* (sosyalist demokrasinin "daha çok demokrasi" olarak kavranışı).

68-78 tarihi için (Bölüm 4): Dönemin sosyalist yayın ve çeviri tarihi üzerine çalışmalar; TİP deneyimi, 15-16 Haziran ve 70'ler üzerine tanıklık ve araştırma literatürü. (Bu bölümün kaynak dökümü, kitabın sonraki sürümlerinde, planladığımız çeviri kronolojisi araştırmasıyla genişletilecektir.)

Dijital alan için (Bölüm 6): Nick Srnicek, *Platform Kapitalizmi* (platform iş modellerinin kısa ve net tahlili); gözetim ve dikkat ekonomisi üzerine eleştirel literatür — Marksist süzgeçten geçirilerek.

Teorik yenilenme için (Bölüm 7): Gramsci, *Hapishane Defterleri* seçkileri (hegemonya, organik aydın); Althusser, "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" (çağırma kavramı) ve özeleştirici metinleri; Brecht'in tiyatro yazıları (yabancılaştırma efekti); İlyenkov, *Diyalektik Mantık*; Vygotsky, *Düşünce ve Dil*. Her biri için ölçütümüz Bölüm 7.3'teki üçlü sınavdır.

Uluslararası deneyimler için (Bölüm 8): CIPOML konferans belgeleri ve bildirileri; KPD tarihi üzerine çalışmalar (Luxemburg-Liebknecht dönemi, Paul Levi tartışması, birleşik cephe polemikleri); *Junge Welt* arşivi; Arbeit Zukunft ve APL yayın organları.

Teknoloji ve yapay zekâ için (Bölüm 9): Marx, *Grundrisse* — "Makineler Üzerine Fragman"; *Kapital* I. cilt, makineleşme ve büyük sanayi bölümleri (bugünle paralel okuma için); güncel Marksist teknoloji yazını ve platform emeği araştırmaları.

Eleştiri-özeleştirici ve örgüt için (Bölüm 10-11): Yirminci yüzyıl sosyalizm deneyimlerinin iç tartışma rejimleri üzerine, karikatüre kaçmayan tarih çalışmaları; örgütsel öğrenme ve "psikolojik güvenlik" araştırmaları — sınıf perspektifli bir süzgeçle.

Rehberin ilkesi, kitabın ilkesidir: Bu listeler kutsal değildir. Eksik bulduğunuz, yanlış bulduğunuz, eklenmesini önerdiğiniz her kaynak için: bilgimusterekleri.org

KÜNYE VE LİSANS

Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek *Sosyalist Siyasette Eleştiri, Özeleştir ve Demokratik Kültür*

Hazırlayan ve yayımlayan: **Bilgi Müşterekleri** <https://bilgimusterekleri.org>

Sürüm 1.0.2 · Ağustos 2026

İthaf: **İmran Aydın'a**

Lisans: CC BY-SA 4.0

Bu kitap, **Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası (CC BY-SA 4.0)** lisansı ile yayımlanmıştır.

Kaynak göstermek ve aynı lisansla paylaşmak koşuluyla; çoğaltabilir, dağıtabilir, basabilir, çevirebilir, değiştirebilir ve kendi çalışmalarınıza uyarlayabilirsiniz. İzin istemenize gerek yoktur. Ticari kullanım dahil serbesttir — tek koşul, türetilen metnin de aynı özgürlükle dolaşmasıdır.

Bu bir formalite değil, kitabın kendi tezinin gereğidir. Sekizinci bölümde adımızın bir program olduğunu yazdık: bilgi, tıpkı köy meraları ve ortak sular gibi, çitlenmemesi gereken bir ortak varlıktır. Dokuzuncu bölümde, çağımızın en büyük çitleme operasyonunu — genel zekânın özel mülk edinilmesini — tahlil ettik. Bilginin çitlenmesine karşı yazılmış bir kitabın telifle çitlenmesi, en görünür çelişki olurdu. Müşterek dediğimiz şeyi önce kendi ürünümüze uyguluyoruz.

Özellikle Ek A için: Kitabın sonundaki *Devrimci Tartışma Etiği ve Safsatalardan Arınma Kılavuzu*, bağımsız bir yayın olarak da dolaşımdadır ve aynı lisansı taşır. Çoğaltın, eğitim çalışmalarınızda kullanın, kendi örgütünüzün ihtiyacına göre uyarlayın, kendi safsata örneklerinizi ekleyin, broşür olarak basın. Adımızı anmanız ve aynı lisansla paylaşmanız yeterlidir.

Sürüm notu

1.0.2 (Ağustos 2026) — İçerik değişmedi. Kitap CC BY-SA 4.0 lisansı ile yeniden yayımlandı; künye ve sürüm bilgisi standartlaştırıldı. Bilgi Müşterekleri'nin bütün dosyaları artık aynı lisansla dolaşıma giriyor.

1.0.1 — İlk yayımlanan sürüm.

Kardeş yayınlar

Bu kitap, Bilgi Müşterekleri'nin canlı belge dizisinin parçasıdır:

- *Devrimci Tartışma Etiği ve Safsatalardan Arınma Kılavuzu* — sürüm 1.0.2 (kitabın Ek A'sı; bağımsız el kitabı olarak da yayımlanır)
- *Yapay Zekâ Çağında Emek — Makine Yeni, Zincir Eski* — sürüm 1.0.1 (bu kitabın dokuzuncu bölümünün kardeş dosyası; emeğin denetimi ve bilginin çitlenmesi üzerine)

Hepsi CC BY-SA 4.0 ile yayımlanır ve eleştirilerle güncellenir.

Katkı

Bu bir **canlı belgedir**. Önsözde verdiğimiz söz burada da geçerlidir: kitaba yöneltilen eleştiriler sayfamızda yayınlanacak ve cevaplanacaktır; haklı çıkan eleştiri sonraki sürümde metne işlenecek ve katkı sahibi anılacaktır. Düzeltmeler sürüm notlarında açıkça belirtilir, sessizce değiştirilmez.

Çünkü bütün kitap tek cümleye sığdırılacaksa, o cümle şudur: eleştiri bir düşmanlık değil; yoldaşça bir omuz verme, safları sıklaştırma ve kolektif iradeyi arındırma eylemidir.

İlk omzu bekliyoruz.

bilgimusterekleri.org

Bilgi Müşterekleri

Eleştiri bir düşmanlık değil;
yoldaşça bir omuz verme, safları
sıklaştırma
ve kolektif iradeyi arındırma
eylemidir.

bilgimusterekleri.org

Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek

Sosyalist Siyasette Eleştiri, Özeleştiri ve Demokratik Kültür

Sürüm 1.0.2 · Ağustos 2026 · CC BY-SA 4.0 · İmran Aydın'ın anısına

*Bu bir canlı belgedir. Eleştirileriniz ve katkılarınız sonraki sürüme işlenir;
katkı sahibi adıyla anılır.*